

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Obor: Sociální a kulturní ekologie

Vztah obyvatel k místu ve východní a západní části Krušných hor

Autorka práce: Bc. Kateřina Tichá

Vedoucí magisterské práce: Mgr. Petr Mikšíček

Praha 2011

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci vypracovala samostatně a použila jsem jen uvedené prameny a literaturu.

V Praze dne 24. 6. 2011

Podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Petru Mikšíčkovi a své rodině za dlouhodobou podporu a podnětné připomínky.

Abstrakt

Diplomová práce „Vztah obyvatel k místu ve východní a západní části Krušných hor“ zpracovává problematiku vztahu současných obyvatel dané oblasti k obývanému prostoru. Tento vztah je definován na základě vymezení několika teoretických oblastí. V první části proto práce nabízí teoretický vhled do základní terminologie, klíčové k pochopení vztahu obyvatel k místu. Zabývá se definicí pojmu „místo“, jeho charakterem a způsoby, jakým může být vnímáno. Stejně tak nahlíží na pojem usídlení a zabývá se pojmem „identita“, kterou dále definuje jako identitu biografickou a regionální. Identitu lze zkoumat z hlediska vztahu ke krajině, k místnímu společenství a historického vědomí. Práce také charakterizuje oblast Sudet a vymezuje historický kontext potřebný ke komplexnímu náhledu na zkoumanou oblast, přičemž neopomíná problematiku nacionalismu. Praktická část pomocí kvalitativní metody zpracovává osmnáct polostrukturovaných rozhovorů, vedených se zástupci elit (starostů, podnikatelů, členů spolků) vybraných oblastí východní a západní části Krušných hor. Následné analýzy poukazují na shodné a rozdílné rysy vztahu obyvatel k místu a nastiňují okruhy témat, které se ve výpovědích jeví jako dominantní pro určení vztahu ke Krušným horám. V závěru práce shrnuje rozdílnosti dvou zvolených oblastí a jejich specifika.

Klíčová slova

vztah k místu, Sudety, identita, Krušné hory, občanská aktivita, česko-německé vztahy, krajina, příroda

Abstract

This thesis entitled “Relationship of inhabitants to their home place in Eastern and Western Ore Mountains (Krušné hory)” focuses on the issue of a relationship the current inhabitants have to the area they live in. This relationship is defined on the basis of several distinct theoretical areas. The first portion of the thesis covers the basic terminology key for understanding the relationship of inhabitants to their home place. It deals with the definition of the term “home place”, its character and ways in which it may be perceived. It also contemplates the term „settlement“ and focuses on „identity“ which is further defined as biographical and regional identity. Identity may be studied in the context of a relationship to the countryside, local community and historical awareness. The paper also characterises the Sudetenland region and provides the historical context necessary for a comprehensive outlook at the area researched without marginalizing the issue of nationalism. The practical portion employs qualitative methodology to process eighteen semi-structured interviews with representatives of elites (mayors, businessmen and members of associations) of the selected areas of the Eastern and Western Ore Mountains. Subsequent analyses point to identical and distinct features in the relationship of inhabitants to their home place and outline topics which seem to be dominant in the testimonies to determine the relationship of the inhabitants to the Ore Mountains. In conclusion, the paper summarizes the differences between the selected areas and their specific characteristics.

Key words

relationship to home place, Sudetenland, identity, Ore Mountains, civic activity, Czech-German relationships, countryside, natural environment

Obsah

1	Úvod	8
2	Domov, vztah člověka k místu	10
2.1	Vztah k místu podle Norberg -Schulze	10
2.2	Identita obyvatel v pohraničí.....	12
3	Historický náhled na vztahy Čechů a Němců v průběhu staletí.....	14
3.1	Budování prvních státních celků moravskými a českými knížaty	15
3.2	Německá kolonizace	16
3.3	Období předhusitské.....	17
3.4	Habsburkové na českém trůně - od stavovského státu k absolutismu od husitství k třicetileté válce.....	19
3.5	1621-1918 Nadvláda Habsburků.....	19
3.6	1918-1938 Vznik ČSR, reakce německé menšiny, předmnichovské chyby 22	
3.6.1	Nacionalismus a Sudetští Němci.....	24
3.7	1938-1945 Od Mnichova k vyhnání	25
3.8	Odsun Němců z osvobozeného Československa	27
3.9	Poválečný vývoj, exhalace, environmentální zátěž.....	29
3.9.1	Environmentální zátěž.....	29
3.9.2	90. léta Znovuotevření sudetské otázky	30
4	Praktická část.....	35
4.1	Výběr tématu	35
4.2	Metodologie	36
4.2.1	Použitá metoda.....	36
4.2.2	37
4.3	Cíle výzkumu, příprava a průběh	37

4.4	Fáze výzkumu	38
4.4.1	Oblast výzkumu	39
4.4.2	Výzkum.....	44
4.4.3	Sběr dat	45
4.4.4	Analýza dat	45
4.5	Interpretace dat.....	47
4.5.1	Příroda.....	47
4.5.2	Kvalita života a občanská aktivita	52
4.5.3	Kultura, tradice, patriotismus.....	54
4.5.4	Hranice vnitřní	55
4.5.5	Absence koncepce.....	57
4.5.6	Chalupáři.....	59
4.6	Výsledky interpretací	63
5	Závěr.....	65
6	Seznam použité literatury	66
7	Přílohy	69

1 Úvod

Sudety jsou charakteristické svou krásnou krajinou, ale také dramatickou historií. Nejedná se o oblast, která by plnila stránky denního tisku, občas se objeví zpráva o požadavku sudetských Němců na zrušení Benešových dekretů, která způsobí momentální zájem o oblast. Existuje ovšem skupina lidí, které tato oblast zajímá nebo alespoň by měla zajímat. Jsou to současní obyvatelé Krušných hor, kteří se tam narodili nebo odešli za práci nebo se tam přistěhovali. Je to skupina lidí, které dohromady poutá sdílení stejného prostoru, s jeho minulostí, přítomností a budoucností. Prostoru, který nikdo desítky let nezveleboval, na nějž se trochu zapomnělo.

Část oblasti, kterou dnes nazýváme Sudety, je i předmětem zájmu této práce. Než se zaměříme na zkoumanou oblast, je třeba nejprve vysvětlit pojem Sudety. Za Sudety¹ je považováno pásmo tzv. vnějšího pohraničí Čech (Příloha č.20. Jeřábek in Kastner, 1999, str. str.352), které bylo po několik staletí obýváno německy mluvícím obyvatelstvem. Jak se dočteme v první kapitole knihy *Proměny sudetské krajiny* (2006), pojem Sudety se poprvé objevuje v díle starověkého geografa Claudia Ptolemaia, který „Sudeti montes“ (pohoří Sudety) umísťuje do oblasti střední Evropy. V novověku se setkáváme s tímto pojmem v několika významech; označení Sudety se užívalo jak pro pohoří oddělující Slezsko od Čech a Moravy, tak například i pro oblast dnešních Krušných hor. Zároveň lze ale dohledat, že již v této době jsou pojmem Sudety označována obecně horská pásma ohraničující České země. V 19. století se začíná používat termín „sudetské země“ a spojení „sudetský Němec“ se začíná vztahovat výhradně na německé obyvatelstvo. V průběhu první poloviny 20. století se tyto výrazy stávají součástí slovníku zejména německých politiků. V souvislosti s historickými událostmi byly termíny Sudety a sudetští Němci spojovány s obdobím nacismu a rozbitím Československa. V této souvislosti existovala po válce snaha vytěsnit je z českého slovníku. Po roce 1989 došlo k rehabilitaci slova a v současnosti se užívá ve smyslu označení příhraničních oblastí (Antikomplex & kol., 2006, stránky 10-13).

¹ Nejčastější výklad významu pojmu Sudety tvrdí, že slovo je přejato z keltštiny a dolovně znamená „les kanců“. Užití tohoto slova v souvislosti s geografickou oblastí na území Čech oficiálně patřilo německé provincii Sudetenland na severní Moravě a ve Slezsku. (Kol. autorů, 2002, str. 75) Název Sudety a sudetští Němci se během let stal charakteristický pro oblast vnějšího pohraničí Československého státu a jeho obyvatel.

Stejně jako s ostatními částmi Sudet, pojí se i s Krušnými horami řada dramatických historických událostí. Mezi ty nejpatrnější a zřejmě nejvíce bolestné patří události z konce druhé světové války, kdy došlo k násilnému vysídlení mnoha původních obyvatel. Opuštěná území byla následně dosidlována lidmi přicházejícími z jiných regionů. Následky této násilné manipulace s lidmi, s jejich domovy a vztahem k místu, které je možné nazvat sociálně-kulturní katastrofou, jsou patrné dodnes.

Krušné hory na rozdíl od ostatních částí Sudet postihla v druhé polovině minulého století ještě další katastrofa, a sice environmentální. V důsledku silného průmyslového znečištění zejména v 70. a 80. letech došlo v této oblasti k odumírání lesů a Krušné hory se staly symbolem zničeného životního prostředí. Přestože příroda pomalu regeneruje a životní prostředí se stává kvalitnějším, je obraz Krušných hor stále pošramocen těmito událostmi.

I přes všechny negativní důsledky historického vývoje je tato oblast stále osídlená. Domníváme se, že současní obyvatelé a jejich vztah k místu budou utvářet budoucnost Krušných hor. Proto jsme se zaměřili na vztah obyvatel k místu. Průzkum jsme dále prohloubili porovnáním východní ústecké a západní karlovarské část hor, jelikož tyto oblasti byly výše zmíněnými událostmi poznamenány v rozdílné intenzitě.

V prvních kapitolách se pokusíme definovat, co znamená vztah člověka k místu, a to prostřednictvím myšlenek norského teoretika architektury Christiana Norberg-Schulze, který vztah k místu charakterizuje pomocí pojmů orientace a identifikace (Norberg-Schulz, 1994). V tomto kontextu zmíníme i pojem „identity“ který ve své studii sledují autoři František Zich a Barbora Spalová (Zich, 2003).

Historická část této práce se věnuje vztahu Čechů a Němců v průřezu staletí. Snažíme se tento vztah reflektovat od jeho prvních počátků až do odsunu sudetských Němců v roce 1946. V moderní historii se snažíme více zaměřit na námi zkoumanou oblast. Historická část je důležitá nejen z hlediska uvědomění si některých faktů, které mohly mít větší či menší vliv na ne příliš dobré novodobé vztahy obou národů. Je důležitá i z hlediska reflexe obyvatel Krušných hor, pro jejich pochopení místa, kde žijí.

V navazující praktické části bychom chtěli pomocí kvalitativního výzkumu/šetření popsat, jak vztah obyvatel k místu vnímají místní elity. Rozhovory s představiteli elit jednotlivých obcí jsou uvedeny v příloze č.I. - rozhovory, která je součástí této práce.

2 Domov, vztah člověka k místu

Vztah člověka k místu je stěžejním tématem této diplomové práce. Toto téma se odráží téměř v každé odpovědi respondentů. Místo, kde člověk žije, jej ovlivňuje mnohdy víc, než si uvědomuje. A to nejen jeho složka architektonická, ale i přírodní prostředí, počasí a vůbec klimatické podmínky. Místo tvoří také lidé; kvalita socio-kulturního prostředí je důležitou součástí vztahu k místu a pocitu domova. Tento socio-kulturní faktor, jak vyplývá z našeho výzkumu, je však poměrně dost reflektován.

2.1 Vztah k místu podle Norberg -Schulze

Pokud máme pochopit vztah člověka k místu, je zapotřebí pojem místo charakterizovat. Za pomoci norského teoretika architektury Christiana Norberg-Schulze a jeho díla *Genius Loci* s podtitulem *K fenomenologii architektury* (1979) se pokusíme analyzovat vztah člověka k místu jako něco abstraktního, co vyžaduje pochopit tzv. ducha místa, jeho atmosféru.

Každý architektonický počín má své místo, musí být zakotven v prostoru, v krajině. Právě na místo, prostor, krajinu a architekturu v ní se v prvních kapitolách knihy Norberg-Schulz zaměřuje. Slovo místo je podle Norberg-Schulze konkrétním označením prostředí a lze ho analyzovat pomocí kategorií „prostor“ a „charakter“: „Zatímco „prostor“ označuje trojrozměrnou organizaci prvků, které vytvářejí místo, „charakter“ označuje celkovou atmosféru, která je nejobecnější vlastností každého místa.“ (Norberg-Schulz, 1994) Prostor a charakter jsou podle norského autora dvě složky místa, které jsou neoddělitelné a vzájemně se ovlivňují. Obojí, prostor i charakter, je tvořeno architekturou, které Norberg-Schulz přikládá velkou váhu; architektura je pro něj tím, co spoluvytváří vztah člověka k místu: „(...) Architektura je prostředkem, který člověku poskytuje „existenciální oporu“. (Norberg-Schulz, 1994, str. 5) Tuto oporu lze rozložit jak na oporu praktickou: místo, kde člověk žije, mu poskytuje přístřeší, tak na oporu psychickou: místo, kde člověk žije, mu poskytuje pocit zázemí, bezpečí a klidu. Vztah člověka-obyvatele k

místu, kde žije, je vztah, který se je založen na základní potřebě mít se kde schovat, a to nejen ve smyslu praktickém, ale i existenciálním. Každý takový vztah je jedinečný a je udáván právě jedinečností každého místa. „Místo je prostor, který má jasně určený charakter.“ (Norberg-Schulz, 1994, str. 5)

Vztah k místu je podle Norberg-Schulze determinován dvěma psychickými funkcemi, které korespondují s výše zmíněnými kategoriemi „prostoru“ a „charakteru“. Jsou jimi „orientace“ a „identifikace“: „Aby člověk našel oporu pro svou existenci, musí být schopen se orientovat, musí vědět, kde je. Ale také se musí identifikovat se svým prostředím, tj. musí vědět, jaké je určité místo.“ (Norberg-Schulz, 1994, str. 19) K tomu, aby člověk skutečně patřil k nějakému místu, musí u něj být obě tyto funkce rozvinuty. To lze interpretovat tak, že člověk musí svému místu rozumět – orientovat se a identifikovat se. Norberg-Schulz vyzdvihuje zejména funkci identifikace, protože se domnívá, že právě ona byla ponechána náhodě, zatímco se moderní společnost zaměřila především na praktickou funkci orientace. Pouhá orientace však vztah k místu nezaloží; je možné se v nějakém prostředí orientovat, aniž bychom se v něm cítili „doma“. (Norberg-Schulz, 1994, str. 20) Cítit se doma znamená bydlet a bydlet podle Norberg-Schulze znamená „patřit ke konkrétnímu místu“ (Norberg-Schulz, 1994, str. 22). Norberg-Schulz rozlišuje místa přírodní a místa uměle vytvořená. Základním fenoménem uměle vytvořeného místa je „usídlení“. Tento pojem je zde chápán jako schopnost symbolizovat významy. Jedním takovým významem je i pocit domova, který je často spojován s místem, kde se člověk narodil nebo kde vyrůstal. Svým významem pojem „usídlení“ tyto pocity přesahuje. Usídlit se, vytvořit místo, znamená vyjádřit podstatu bytí. Prostředí, které člověk vytvořil a v němž žije, „Není pouhý praktický nástroj či výsledek libovolných nahodilých událostí, ale má strukturu a obsahuje významy (...) V těchto významech a strukturách se odráží způsob, jímž člověk pochopil přírodní prostředí a obecně i svou existenciální situaci“ (Norberg-Schulz, 1994, str. 24).

Struktura místa je daná rozlišením mezi přírodními a umělými fenomény, konkrétně mezi „krajinou“ a „sídlem“; mezi horizontálou a vertikálou; vnějškem a vnitřkem. Základním aspektem konkrétního prostoru je vztah k vnějšku a vnitřku. Krajina se vyznačuje rozdílnou, ale v zásadě souvislou rozlehlostí. Sídla jsou naproti tomu uzavřené entity. Proto je mezi sídlem a krajinou vztah figury a pozadí. Jak jsme již řekli, každé místo má jiný charakter. Tak jako příbytek musí být „ochraňující“, kancelář

„praktická“, tak i krajiny mají svůj charakter. Hovoříme o krajině „neplodné“ a „úrodné“, o „přívětivé“ a „hrozivé“. „Do jisté míry je charakter funkcí času; mění se s ročním obdobím, s denní dobou a počasím“ (Norberg-Schulz, 1994).

Pokusme se nyní vztáhnout teorii Christiana Norberg-Schulze na objekt našeho výzkumu – kulturní krajinu Krušných hor: Díky nepříznivým přírodním podmínkám by charakter krajiny Krušných hor mohl být následující: melancholická, drsná, extrémní, apod. Je velice pravděpodobné, že tento charakter Krušných hor je jedním z hlavních činitelů, které ovlivňují, jací obyvatelé tam žijí.

Podle Norberg-Schulze se člověkem vytvořená umělá místa vztahují k přírodě trojím způsobem:

1. Člověk chce přírodní strukturu zpřesnit. Chce vizualizovat své pochopení přírody a vyjádřit tak existenciální oporu, kterou našel.
2. Člověk chce doplnit danou situaci tím, že přidává to, co jí chybí.
3. Člověk chce symbolizovat své pochopení přírody (i sebe samého). „Symbolizace znamená, že zažitá významy jsou „přeloženy“ do jiného média. Přírodní charakter je například přeložen do stavby, jejíž vlastnosti nějakým způsobem tento charakter vyjevují.“ (Norberg-Schulz, 1994)

2.2 Identita obyvatel v pohraničí

Fenoménem vztahu člověka k místu se můžeme zabývat nejen z hlediska prostoru a charakteru místa, jako jsme tak učinili v předešlé kapitole. Zatímco Norberg-Schulz hovoří o identifikaci ve vztahu člověka k místu, František Zich a Barbora Spalová ve své studii sledují „identitu“. Co je identita člověka a v čem spočívá, se pokusíme objasnit na základě studie shrnující poznatky z dlouhodobého výzkumu biografické a regionální identity a mentality obyvatel Euroregionu Nisa se zvláštním důrazem na otázky regionální identity české části tohoto euroregionu. Výzkumy Františka Zicha a Barbory Spalové z jiné oblasti Sudet byly inspirací pro náš výzkum (Zich, 2003, stránky 11-12).

Problematika identity obyvatel je v rámci integračních procesů v Evropě a globalizačních trendů ve světě velice aktuální. Právě díky stále se zrychlujícímu tempu a vývoji moderního života se objevuje potřeba člověka zorientovat se v prostředí, ve kterém

žije. Důležitým předpokladem každého člověka pro ztotožnění se se sociálním prostorem je právě identita (Zich, 2003, str. 11).

„Pojem identita je frekventován hlavně v oblasti psychologie a sociální psychologie, kde se identitou většinou rozumí 'jednota vnitřního psychického života a jednání, které bývá nazýváno autentickým bytím'“(Winkler & Petrušek in Zich, 2003, str. 18).

Předmětem zájmu našeho výzkumu, který je součástí této práce, je identita sociální a regionální. František Zich považuje sociální identitu za míru integrace se sociálním prostředím - místním společenstvím. Identitu člověka nelze chápat jako statickou a stabilizovanou strukturu. Dynamický aspekt identity je možné sledovat nejlépe jako „biografickou identitu“. Koncepce biografické identity je založená na spojení různých „identifikačních momentů“(situací), jež se během života objeví. Ty se spojí v proces sebepoznání, jehož výsledkem je vědomí sounáležitosti, ztotožnění se s nějakým sociálním celkem, hodnotou, ideou, se sebou samým. Neustálé úzké propojování biografie a identity člověka spočívá v tom, že životní běh přináší stále nové aktualizace vztahu mezi identitou (já), společností a vnějším světem (Zich, 2003, str. 19).

Biografická identita je tvořena mnoha vztahy k okolnímu světu. Tyto vztahy jsou více či méně důležité, odehrávají se v určitých dimenzích a patří mezi ně i regionální identita, tedy vztah mezi člověkem a místem, v němž žije, nebo žil. Toto místo může být chápáno jako prostor, který bezprostředně obývá, například byt nebo dům, ale i obec, oblast, kraj, stát nebo kontinent. Identita v tomto smyslu znamená ztotožnění se s určitým územím (Zich, 2003, stránky 21-22).

Pojetí regionální identity, jak ji charakterizuje František Zich, je pro tuto práci klíčové i z toho důvodu, že je podle něj „založena na určitém historickém vědomí a na existenci systému hodnot a norem, jež jsou nejen individuálně osvojeny, ale kterými se individuum ztotožňuje s daným územím a skupinou“ (Zich, 2003, str. 22). Předpoklady pro identifikaci s regionem rozebereme v praktické části.

3 Historický náhled na vztahy Čechů a Němců v průběhu staletí

Není snadné analyzovat dějiny. Ještě těžší je jejich hodnocení, které je ovšem přirozenou součástí vyrovnávání se s individuální i celospolečenskou minulostí. S odstupem času se dá jen velmi těžko chápat doba, lidé a jejich činy. Podstatou této části práce je předložení známých i méně známých faktů, které nějakým způsobem ovlivnily vztah dvou sousedících národností, tedy Čechů a Němců. Pokusíme se pochopit dějinné události za pomoci myšlenek několika významných historiků, jakými jsou například manželé Čornejovi (1992), Věra Olivová (2000) nebo Jiří Pernes (2005). Velikou inspirací byla publikace Rozumět dějinám (2002), která se snaží, podobně jako my, porozumět vývoji česko-německých vztahů na našem území. Pro zachování objektivnosti používáme k dokreslení některých novodobých historických událostí publikaci německého politika Petera Glotze (2006), který pocházel z oblasti Sudet a několik let se podílel na vytváření česko-německého dialogu. K dokreslení demografického vývoje čerpáme z publikace 1000 let obyvatelstva českých zemí od Vladimíra Srba (2004).

Soužití Čechů a Němců v jednom státním útvaru patří neodmyslitelně k českým dějinám. České země byly od počátku provázané s německým obyvatelstvem. Do jisté míry svou úlohu sehrála poloha, kdy české hranice jsou z velké části obklopeny německým územím. Germánský vliv je patrný všude a je jen s podivem, že mu Češi během téměř tisícileté historie nepodlehli.

Důvodem, proč zmiňovat historické vztahy těchto dvou národů, je samozřejmě český odsun německého obyvatelstva², který je nedílnou součástí nedávné historie území Krušných hor.

Jistou nevraživost mezi Čechy a Němci lze sledovat od počátku existence Českého státu. Již první česká knížata se musela leckdy podrobit tlaku německého vlivu. Německá menšina v Českých zemích většinou disponovala větším majetkem než jejich české

² Z důvodu rozlišení, užívám označení německy mluvící obyvatele, jako menšinu, která žila na území Československé republiky do 30. 9. 1938. Po tomto datu je již označujeme za Němce (německé obyvatele), protože se přihlásili k státnímu občanství Velkoněmecké říše. Jako Němci byli také v letech 1945-46 odsunuti.

protějšky. S velikostí majetku souvisí často i moc. V této souvislosti byl německý vliv mnohdy silnější než ten český.

3.1 Budování prvních státních celků moravskými a českými knížaty

Příchod Slovanů do českomoravského prostoru je datován do období tzv. stěhování národů ve 4. -6. století. Přišli ze Zakarpatska nejspíše Moravskou branou nebo z Podunají na území, které dříve osídlily kmeny germánské a keltské. Slovanské kmeny nepřišly do neobydlené země. Přesné údaje o počtu zbylých obyvatel nemáme, ale již počátkem 7. století došlo pravděpodobně k asimilaci s nově příchozími Slovy (Srb, 2004, str. 208).

Rozpad Franské říše rozdělené na 3 státní celky znamenal položení základů budoucího uskupení v celé Evropě. Dědicem římské koruny byla východofranská říše a byla zároveň pokračovatelem v šíření impéria a katolické víry ve střední Evropě³ (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaníček, 1992, str. 27). Ještě před rozpadem franské říše přicházeli do střední Evropy křesťanské misie, zejména z Řezna, Pasova a Salcburku (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaníček, 1992, str. 27). Křesťanství bylo v té době nedílnou součástí moci. Pro udržení postavení bylo nutné, aby se knížata českých a moravských zemí nechala pokřtít. Christianizace franskými kněžími, je známkou prvního velkého vlivu Bavorů potažmo Němců⁴.

Deváté století by se dalo považovat jako období vzniku prvních státních útvarů na území českých zemí. První doloženou říší, kterou lze označit jako ranou formu státu, byla Velká Morava, v jejímž čele stál Mojmír I. I Mojmírovi nástupci Rostislav a Svatopluk vládli franskou podporou. (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaníček, 1992, str. 29). V té době nebylo nic neobvyklého dovolávat se uznání platnosti vlády nebo zabránění území s požehnáním sousedních německých vládců. Stejně jako moc Velkomoravských knížat, tak i moc českých Přemyslovců, kteří vládli paralelně s Velkomoravskými knížaty⁵, byla stvrzována německými panovníky. Časem se Češi stali uznávanými spojenci v

³ r. 843 se Franská říše rozpadla na: západofranskou říši (pozdější základ Francie), východofranskou říši (základ pozdějšího Německa) a tzv. Lotharingii (sahající od severního moře po severní Itálii).

⁴ Vzhledem k faktu, že tato práce není historickou prací, dovoluji si volněji používat terminologii. Názvem Němci označuji německy mluvící obyvatele, žijící na území, kde se mluví německy. V roce 843 s naší hranicí sousedila Východofranská říše - Sasko, Durynsko, Bavorsko a Korutany. Ostatně stejné německé republiky sousedí s naším státem i dnes.

⁵ Velká Morava zanikla počátkem 10. století.

expanzivních bojích za účelem šíření křesťanství nebo v obranných bitvách. Důležitým krokem, vedoucím k částečnému oproštění se z německého vlivu, bylo založení biskupství.

Závislost na Římské říši skončila až udělením královského titulu koncem 12. století za vlády Přemysla I. Otakara. Český stát se postupně stával politicky nezávislý na Římské říši. Tento nový statut stvrzovala i Zlatá bula sicilská (1212), v níž římský panovník stvrdil výsady českých králů. Dovršením samostatnosti se stalo uznání základních požadavků pro samostatné postavení české církve vydáním privilegia pro pražské biskupství roku 1221 a konkordátem z roku 1222 (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaníček, 1992, str. 70). I přes to patřil český panovník k družině římského císaře a byl jím formálně jmenován. Velmi záhy na tuto událost byl Přemysl Otakar II. nejbliže římské koruny až do doby Karla IV. Ačkoliv římskou korunu nezískal, byl to jeden z nejvlivnějších a nejbohatších panovníků ve střední Evropě.

Přesné informace nebo čísla o národnostním složení z tohoto období neznáme. „Národnostní složení přemyslovského státu vykazovalo převahu slovanského, resp. českého etnika, avšak vazby na germánskou a keltskou předhistorii území a pozdější kolonizaci ve 12. a 13. století založily tradici státu s českou většinou, ale s pozdější významnou německou menšinou. Toto osudové soužití poznamenalo celou historii českého státu a českého národa“ (Srb, 2004, str. 129).

3.2 Německá kolonizace

Právě v době rozmachu českých zemí ve 13. století, kdy se zakládala a rychle se rozvíjela česká města, docházelo k německé kolonizaci⁶. Příčiny kolonizace jsou vnější a vnitřní. V Evropě to byl nárůst populace, rozvoj řemesel. Vnitřní kolonizace je spojena s procesem urbanizace - odliv venkovského obyvatelstva do měst.

Kolonisté byli povoláni ve všech zemích střední Evropy. „Příchozí německé, ale i vlámské či valonské obyvatelstvo doplňovalo vnitřní hospodářskou strukturu a v některých oblastech (Pomořany, Dolní Slezsko) ji ovšem jazykově postupně překrylo (...) Došlo sice k osídlení některých pohraničních částí německým obyvatelstvem, ale zdaleka ne v takovém rozsahu, který pak přinesl hospodářský a demografický vývoj od 16. -17. století“ (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaníček, 1992, str. 84).

⁶ První zmínky o osídlování českých zemí německy mluvícími osadníky pocházejí již z 12.století.

Existují různé teorie a odhady na počet příchozích kolonistů. V. Srb uvádí, že by počet kolonistů mohl být mezi 250 000 až 300 000, při stávajícím počtu obyvatelstva 1 200 000 to je 20-25%. Pokud bychom vývoj obyvatelstva považovali za kontinuální, pak by toto číslo zhruba odpovídalo procentu německých obyvatel v období 1. republiky 30,6% (Srb, 2004, str. 131). Toto srovnání nemá příslušnou vypovídající hodnotu, ale z historického hlediska může být zajímavým pohledem na demografické zvraty.

Němečtí osadníci si sebou přinesli své zvyky, životní způsob a zejména odlišné právní zvyklosti⁷. Kolonisté osidlovali zprvu města. Byli oporou panovníka proti šlechtě. Až do husitských válek německý vliv v českých městech převládl.

3.3 Období předhusitské

Počátkem 14. století je důležité zmínit, že ačkoliv vymřeli čeští Přemyslovci po meči, tak šlechta uhájila obsazování českých úřadů šlechtici, kteří byli trvale usedlí v českých zemích. Vedle šlechticů existovala neurozená, přesto vlivná a bohatá skupina patricijů, mezi nimiž byli hojně zastoupeni němečtí patricijové. Při volbě panovníka se obě skupiny sjely do Prahy, ale hlavní rozhodovací právo měla šlechta, tím došlo k jisté izolovanosti německých patricijů. Ačkoliv měly na trůn nárok Přemyslovy dcery Anna a Eliška, přijetí panovníka zůstalo v pravomoci šlechty. V tomto období, v letech 1306-07, došlo k prvnímu obsazení trůnu rakouskými Habsburky, kteří prohlásili uprázdněný český trůn za říšské léno. Nakonec byl Rudolf habsburský českou šlechtou přijat s podmínkou, že budou zachována zemská práva a že se Čechy nestanou pouhou provincií rodového habsburského panství. Mezitím usilovala o český trůn neprovdaná Eliška Přemyslovna, která se za pomoci církevních a světských činitelů provdala za Jana Lucemburského. Jejich syn Karel IV. Lucemburský zanechal v Čechách nesmazatelnou stopu. Jedním z jeho prvních důležitých činů z hlediska zbavování se německého vlivu v českých zemích bylo povýšení biskupství na arcibiskupství, čímž se vymanilo z područí mohučské arcidiecéze. Karel IV. je ne nadarmo považován za otce vlasti. Vtiskl českému soustátí pevnou podobu a právně jej scelil do útvaru země Koruny české (Království české, Markrabství moravské a knížectví slezská, později Horní a Dolní Lužice, Braniborsko a jistý čas i Horní Falc) (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaníček, 1992, stránky 101-125).

⁷ Zásadní rozdíl byl v právním systému. Tzv. právo emfyteutické, také purkrechtní nebo zákupní právo. Na rozdíl od českého práva byla půda poddanému udělována dědičně. Tím získal poddaný větší samostatnost, měl větší zájem na hospodaření a tím i větší zisk. (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaníček, 1992)

Vláda Karlova syna Václava IV. nebyla tak úspěšná jako vláda jeho otce. Tuto úspěšnost nejvíce ovlivňovaly tři faktory:

1. Celospolečenský a celoevropský proces diferenciacie společnosti vyžadoval změny v politické struktuře.
2. Morová epidemie, která nejvíce zasáhla země Koruny české v roce 1380. Morová epidemie měla za následek decimaci mnohdy převážně německého obyvatelstva v městech. Tím došlo k průniku českého živilu do měst. I nadále si němečtí patricijové udržovali rozhodující slovo. Nejviditelnější spor propuknul mezi německými patricijí na Starém Městě a českými nově zvolenými do rady, kteří početně převýšili Němce.
3. Lapkovská bratrstva, která se stala základem pro budoucí oddíly husitů (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaníček, 1992, stránky 133-137).

Václavovo rozhodování ovlivnily události, které později vyústily v husitskou revoluci. Problémy začaly na pražské univerzitě, kde se vytvořily dvě názorově odlišné skupiny; čeští mistři v čele s Janem Husem se hlásili k realismu (platonsko-viklefské linii) a proti nim stáli němečtí mistři, kteří uznávali nominalismus⁸. Tato roztržka vyústila k obvinění skupiny kolem Jana Husa z šíření viklefských bludů. Tuto stížnost považoval Václav IV. za hanobení pověsti české Koruny v cizině. Pravděpodobně díky této stížnosti jmenoval do rady Starého města většinu konšelů české národnosti. V důsledku toho ztratili němečtí mistři oporu pražské reprezentace. Roku 1409 vydal Václav Dekret Kutnohorský, jímž změnil poměr hlasů na pražském vysokém učení na tři hlasy pro český národ a jeden hlas pro cizince. Toto rozhodnutí mělo za následek odliv velké části německých mistrů a studentů. Univerzita se tak stala prvním národním učení ve světě. Bohužel došlo i ke ztrátě prestiže a postupnému úpadku. Po zahájení husitské revoluce opustilo husitská města (Prahu, Žatec, Kutnou Horu ad.) početné německé etnikum. Tím se dovršil proces počestění měst. (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaníček, 1992, stránky 158-178)

Během husitských nepokojů došlo k počestění měst zemí Koruny české. Díky husitské revoluci prošlo české pre-nacionální vědomí rychlejším vývojem než v ostatních

⁸ Nominalisté se s realisty rozcházeli zejména v názoru na církev. Nominalisté věřili v reformu církve shora-koncilem, zatímco realisté požadovali návrat k prvotnímu významu církve a tím je pastýřské poslání. Pokud se církev sama nenapraví, může tak učinit světská moc. (<http://www.husitstvi.cz/husovo-uceni2.php>, 14:57, 10.5.2011)

evropských zemích. Není bohužel znám počet nebo alespoň poměr českého a německého obyvatelstva žijícího po husitských válkách na českém území. Po husitských bojích zavládl téměř na 100 let v Českých zemích stavovský stát (Kol. autorů, 2002, str. 21).

K osídlení Krušnohorského prostoru zejména německy mluvícím obyvatelstvem docházelo v průběhu 15. století a bylo úzce spojeno s těžbou nerostných surovin. Období vrcholné těžby trvalo cca 100 let. V této době byly položeny základy obcí a měst jak je známe dnes.

3.4 Habsburkové na českém trůně - od stavovského státu k absolutismu od husitství k třicetileté válce

V roce 1526 došlo k zvolení Ferdinanda I. na český trůn. Ve vedlejších zemích Koruny české byly uznány dědické nároky jeho manželky na trůn. Ještě za vlády Rudolfa II. Habsburského se Čechy a zejména Praha staly evropskou velmocí. Není známo, kolik obyvatel německé národnosti bylo natrvalo usídlených v českých zemích. Habsburkové se během své vlády snažili o rekatolizaci země, což se jim z počátku nevedlo. Nepokoje mezi katolíky a protestanty později vyvrcholily v celé Evropě třicetiletou válkou (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaniček, 1992, stránky 216-225).

Během tohoto téměř stoletého období docházelo k doplňování obyvatel povětšinou z německých oblastí. Jen pro ilustraci zvýšení počtu obyvatel uvádíme odhad Vladimíra Srba. Podle něj byl počátkem 16. století celkový počet obyvatel českých zemí cirká 2 300 000 a ke konci století kolem 3 000 000. V této době byl patrný příliv německého etnika do českého pohraničí - Jáchymov, kolonizace Krkonoš, Jizerských hor a částečně i Šumavy. Lze se pouze dohadovat kolik obyvatel z tohoto rozdílu bylo německé národnosti (Srb, 2004, str. 23).

3.5 1621-1918 Nadvláda Habsburků

V období třicetileté války se české země po krátké pauze dostaly opět pod nadvládu Habsburků, jejichž snaha o rekatolizaci, po potlačení povstání v bitvě na Bílé hoře⁹, došla naplnění. V tomto dlouhém období nadvlády Habsburské monarchie došlo nejen k

⁹ 8. 11. 1620 Stavý (většinou protestanti) v čele s Kristiánem I. Anhaltským (důvěrník Fridricha Falckého) proti císaři Ferdinandu II.

rekatolizaci, ale i k centralizaci moci a k nastolení absolutismu¹⁰. Bezprostředně po Bílé hoře došlo k emigraci části české protestantské šlechty, které byl zabaven majetek, a české inteligence. Tím došlo k úpadku české kultury i jazyka. Spolu s českými emigranty byli nuceni odejít i němečtí luteráni. V roce 1627-28 došlo k Obnovení zřízení zemského¹¹. Pro stavby to znamenalo konec spolurozhodování o mocenských záležitostech. Došlo k přesídlení důležitých úřadů do Vídně (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaníček, 1992, stránky 268-269).

Z demografického hlediska došlo po třicetileté válce k výraznému úbytku obyvatel, někdy se hovoří až o ztrátě dvou třetin obyvatelstva. V druhé polovině 17. století dochází k další imigrační vlně z Německa a počet obyvatel českých zemí opět narůstá (Zich, 2003, str. 24).

České země se za doby vlády Marie Terezie staly významnou součástí habsburské monarchie. V této době začala hlavní fáze poněmčování, která vyvrcholila za vlády Josefa II. prosazením německého jazyka jako jednotné státní řeči (Kol. autorů, 2002, str. 24).

Počátkem 19. století docházelo vlivem průmyslové revoluce k nacionální sebeidentifikaci. Nacionalismus je novodobý jev, který má své kořeny při vývoji národů. Ve středověku nelze mluvit o národu, jak jej známe v dnešní době. Vědomí národní pospolitosti bylo dáno jazykem, společnou politikou, původem a vírou (Kol. autorů, 2002 str. 21). Změna společnosti z agrární na průmyslovou přinesla změnu zejména v dělbě práce. Podle Arnošta Gellnera vyžaduje ekonomický a výrobní růst od lidské činnosti přizpůsobení, kontinuální změnu. (Gellner, 1993 stránky 12-35)

V české společnosti lze proces nacionalizace rozdělit do 3 fází:

1. Etnická skupina je předmětem učeneckeho zájmu.
2. Národní agitace vzdělanců, jež se snaží přesvědčit příslušníky svého etnika o tom, že toto etnikum má stejná práva jako ostatní národy, které už existují. Dochází k formování národa.

¹⁰ Absolutismus je taková správa státu, kde výsadní moc náleží panovníkovi a jím jmenované vládě. (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaníček, 1992, str. 256)

¹¹ Ústava, která legalizovala dědičné právo Habsburků na český trůn. Tím znemožnila na několik století volbu panovníka zemskými sněmy. Panovník měl zákonodárnou moc. O důležitých politických a finančních záležitostech rozhodovaly centrální úřady ve Vídni. (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaníček, 1992)

3. Dochází ke ztotožnění se s národními ideály, rozvinutí plně sociální skladby moderní společnosti a hospodářská emancipaci (Kol. autorů, 2002 stránky 24-25).

„Růst českého národního uvědomění, charakterizující průběh druhé poloviny 19. století, se opíral o expandující ekonomickou moc české podnikatelské třídy, vynikající inteligenci a etablovanou střední vrstvu měšťanstva, které se dožadovaly odpovídajícího podílu na politické moci v Rakousko-Uhersku“ (Houžvička, 2005, str. 6).

Rok 1848, nazývaný též jako jaro národů, znamenal zásadní rozkol v české a německé politice v rámci českých zemí. Jako první vyjádřil oficiálně myšlenku na zrovnoprávnění slovanského národa František Palacký v Psaní do Frankfurtu¹². V něm se Palacký distancoval od velkoněmecké koncepce přičlenění českých zemí k svazku Německých zemí (což by uvítali zejména německy mluvící obyvatelé). Naopak spatřoval budoucnost pro český národ v rámci Habsburské monarchie (to vítali Rakušané).

„V dubnu a v květnu 1848 zahrnoval pozitivní vztah Čechů k Rakousku široké spektrum různých názorů a návrhů od upřímné loajality k habsbursko-lotrinské dynastii až k přesvědčení, že by západní a jižní Slované měli vybudovat nové Rakousko, kdyby rakouští Němci svrhli císařský trůn ve Vídni ve prospěch německé republiky“ (Kořalka, 1996, str. 197).

Palacký apeloval však na princip federativní monarchie, kdy vedle jednotné říšské ústavy, budou existovat i ústavy provinční. Tato snaha byla definitivně ukončena násilným rozehráním Kroměřížského sněmu počátkem roku 1849 (Kořalka, 1996 stránky 197-215). Velkým rozčarováním pro české politiky bylo Rakousko-Uherské vyrovnání (1866). To zmařilo veškeré české naděje na rovnocenné postavení v rámci monarchie.

Až do 1. sv. v. se v rámci politiky nestalo nic zásadního. Pro zajímavost zmíníme některé, z dnešního pohledu možná až bizarní názory na vyřešení česko-německé otázky. Již v roce 1848 formuloval rakouský poslanec Ludwig von Löchner plán na vytvoření uzavřených a samosprávných německých krajů. O této myšlence uvažoval dokonce i

¹² Nejslavnější výrok z tohoto psaní zní: „Zajisté, kdyby státu rakouského nebylo již odedávna, musili bychom v interesu Evropy, ba humanity samé přičinili se co nejdříve, aby se utvořil“ (Kořalka, 1996, str. 197)

Tomáš G. Masaryk i Beneš po vzniku samostatné ČSR. S o něco kontroverznějším řešením přišel i Julius Grégr, který navrhoval odtržení českých pohraničních výběžků, kde žilo převážně německy mluvící obyvatelstvo. Dosáhlo by se tím početní snížení německé menšiny. Koncem 19. století zazněl nejabsurdnější návrh na vystěhování Čechů do Bosny. Tento plán zvažoval německý historik Karl Lamprecht, který při tom užil slova Vertreibung (v dnešním významu vyhnání, odsun). Tyto radikální názory se mohly v minulosti zdát jako nereálné. Až z dnešního hlediska vidíme, jak blízko byly historickým událostem, které následovaly (Kol. autorů, 2002 stránky 29-30).

3.6 1918-1938 Vznik ČSR, reakce německé menšiny, předmnichovské chyby

I přes všechny snahy o zachování monarchie došlo v roce 1918 k osamostatnění Slovanů, žijících v Rakousku-Uhersku, a vzniku Československé republiky. Záměrně neuvádíme události, které tomuto, pro nás tak důležitému, aktu, předcházely. Důvodem je obsáhlost tématu. Pojdme si zrekapitulovat nejdůležitější okamžiky vzniku republiky, které se odehrály na Ženevské konferenci, konané 28. -30. října, kde se projednávaly otázky, které se týkaly formy a politické struktury nově vzniklého československého státu. Delegace v čele s Benešem na konec přistoupila na republikánskou formu, dle Washingtonské deklarace. Dále byly projednány jednotlivé vládní posty. Pro náš pohled na vzájemné česko-německé vztahy je důležitý zejména fakt, aby do definitivní vlády byl přijat první německý politik jako krajanský ministr bez portfeje (Olivová, 2000 stránky 63-64).

Paralelně s těmito událostmi byli povoláni z Čech do Vídně němečtí politici. Na jejich zasedání dne 30. 10. 1918 byla vyhlášena německá provincie Deutschböhmen s centrem v Liberci. Rakouské provizorní Národní shromáždění schválilo vytvoření provincie, slíbilo jí plnou ochranu a prohlásilo jí za součást Rakouska. Do čtrnácti dnů se vytvořily další tři provincie: Sudetenland, Deutsch-Südmähren, Böhmerwaldgau. Ve všech provinciích byla přijatá nová ústava, zřízen zemský sněm a vytvořena samostatná zemská vláda. Ačkoliv dvě z těchto provincií nesdílely hranice s Rakouskem, tak byly součástí dalekosáhlejšího plánu, a to stát se součástí Německa, ke kterému by bylo připojeno Rakousko. Češi neváhali a podařilo se jim do konce prosince vojensky obsadit všechny provincie. Úspěšné obsazení území se povedlo zejména proto, že politika Německa a

Rakouska byla nejistá. Nikdo nevěděl, jak dopadnou mírová jednání. Úředníci nově vzniklých německých provincií, ihned po obsazení českými vojsky, raději dali slib novému Československému státu, než aby byli vydáni do Rakouska, kde byla vzhledem k výsledkům 1. světové války těžší hospodářská situace. Ti, co chtěli přičlenit provincie k Německu a Rakousku, odešli hájit tyto zájmy na mezinárodní pole, zejména na Pařížskou mírovou konferenci. Druzí viděli svoji budoucnost, hlavně po stránce hospodářské, v novém Československém státě, z hlediska zajištění své existence¹³. Postup nově vzniklého státu postupně potvrdila Francie, Anglie a nakonec i Spojené státy (Olivová, 2000 stránky 72-78).

Nevíme, zda právě tato nešťastná iniciativa Němců, žijících na území Československého státu, narušila na celé období 1. republiky česko-německé vztahy. S určitostí můžeme konstatovat, že Čechoslováci se s Němci vzájemně tolerovali. V roce 1926 vstoupili německé politické strany do československé vlády. Nejvýstižněji se o vztazích mezi oběma národy, nebo národem a národní menšinou, vyjádřil Emanuel Rádl. V roce 1926 napsal, že nezvládnutý česko-německý antagonismus povede ke zkáze republiky (Mandler, 2001 str. 45).

Pomyslným „hřebíkem do rakve“ československým a německým vztahům byla hospodářská krize koncem 20. let. Tato krize nejvíce zasáhla pohraničí, kde žila převážná část německy mluvícího obyvatelstva. V ČSR probíhala krize pomaleji než v sousedním Německu. V době kdy u nás byl vrchol nezaměstnanosti, v sousedním Německu byl už patrný ekonomický vzestup, který byl důsledkem obrovského zbrojení. Problém vysoké nezaměstnanosti v pohraničí byl dán také strukturou průmyslu, kde převládal průmysl sklářský, textilní, hračkářský. Právě zboží z těchto odvětví ztrácí v době krize svého zákazníka. Zároveň šlo o zboží, které bylo závislé na vývozu. Tento nepříznivý sociální a hospodářský stav zneužila negativistická německá politika v čele s německou nacionálně socialistickou dělnickou stranou (DNSAP) (Olivová, 2000, str. 170).

„Nacionální demagogie, která jednoznačně svalovala vinu a odpovědnost za kritickou hospodářskou situaci na československý stát, se stala jednoduchým argumentem srozumitelným prostým členům národů žijících v republice“ (Olivová, 2000, str. 170).

¹³ Sudetští představitelé uznali nový stát až 20. prosince 1919. (Houžvička, 2005, str. 123)

Strategie německé nacionálně socialistické strany byla součástí nacistického hnutí, které probíhalo zároveň v Německu a Rakousku. Cílem této politiky byl fašistický převrat v těchto státech. Za tímto účelem byla také dělnická strana financovaná přímo z Berlína (Olivová, 2000, str. 171).

Nejednou požadovali čeští politikové česko-rakouské vyrovnání, nikdy se k tomuto kroku rakouský císař neodhodlal. Dalo by se říct, že tento postoj znamenal konec Rakouské-Uherské monarchie. Přesně stejný požadavek autonomie měli Slováci, Rusíni a také Němci v období první republiky, bohužel se stávající vláda nepoučila z historie a raději lpěla na uměle vytvořeném pojmu Čechoslováků¹⁴. Bohužel tento pojem nezahrnuje ani Němce, ani Rusíny, a to i přes to, že Němci tvořili jednu třetinu všech obyvatel¹⁵.

3.6.1 Nacionalismus a Sudetští Němci

V roce 1918 se domáhali Němci žijící na území Rakouska-Uherska práva na sebeurčení. Podle významného českého historika Ferdinanda Peroutky se chovali tak, „jako by pravým cílem války bylo vybojovati německému národu právo sebeurčení“ (Peroutka, 1933, str. 83). Rakouští a němečtí politici vyhlásili německo-rakouský stát 21. října 1918, dokonce o týden dříve než čeští politici.

„Nacionalismus je teorie politického oprávnění, která požaduje, aby etnické hranice nebyly přetřaty politickými hranicemi, a především, aby etnické hranice uvnitř daného státu neoddělovaly držitele moci od ostatních“ (Gellner, 1993, str. 12).

Nárok národa nebo etnika na sebeurčení je nepopiratelný. Nárok sudetských Němců na sebeurčení byl určitě legitimní. Pokud by byl v roce 1918 uznán, dělo by se tak na úkor území nové Československé republiky, historicky nesoucího název Země Koruny české. Nehledě na fakt, že za hranicemi žil podobně smýšlející národ, ke kterému se sudetští Němci hlásili. Byl jejich nárok na území, které po stovky let obývali a obhospodařovali pod hlavičkou státu, ke kterému necítili příslušnost, oprávněný?

¹⁴ Tento pojem vznikl v roce 1839, autor J.M.Hurban (Srb, 2004, str. 12)

¹⁵ Podle posledního předválečného sčítání lidu z roku 1930 bylo na území Československa evidováno 10 005 734 všech obyvatel. K české národnosti se hlásilo 7 304 588 obyvatel, k slovenské 44 451 obyvatel, k ukrajinské 22 657 obyvatel, k polské 92 689 obyvatel, k maďarské 11 427 obyvatel a k německé 3 149 820 obyvatel, obyvatelé jiných národností tvořili skupinu 48 754 (Tab. 8.2 Srb, 2004, str. 131).

Uspokojení nacionalismu jednoho národa dochází k omezení práv národa druhého. „Z toho plyne, že územní politická jednotka se může stát etnicky homogenní jedině v těch případech, jestliže buď zabije, nebo vyžene, nebo asimiluje všechny příslušníky jiného národa“ (Gellner, *Národy a nacionalismus*, 1993, str. 13).

Německá politická reprezentace měla blízko k patetickým manifestacím za dodržování práva a k provokativnímu odporu¹⁶. Tento postoj demonstrovali již v roce 1920, kdy se dostali do parlamentu. Lodgman von Auen, který se už jako student účastnil nacionálních bojů a vstoupil do politiky jako nekompromisní zastánce práv německé menšiny, přednesl v parlamentu řeč, v níž dal najevo, že se nikdy nesmíří s bezprávím, které jim bylo vnuceno. I přes tyto demonstrativní postoje některých předních německých politiků, podporovalo spolupráci mezi Čechy a Němci v rámci Československé republiky 75-85% sudetoněmeckých voličů. Československá politická reprezentace měla dobré východisko k tomu, aby si sudetské Němce získala na svou stranu. Bohužel popularitu si nezískalo ani „násilné“ počesťování ani převaha českých úředníků v oblastech, kde se vyskytovala 99% německá menšina (Glantz, 2006, stránky 85-87).

3.7 1938-1945 Od Mnichova k vyhnání

V úvodu této kapitoly se necháme inspirovat otázkou, kterou pokládá Peter Glantz ve své knize *Vyhnání s podtitulem České země jako poučný příklad* (2003): „Co to bylo za stát, který byl na podzim roku 1938 okleštěn signatáři mnichovské dohody - Německem, Itálií, Francií a Velkou Británií - a na jaře 1939 definitivně zničen Hitlerem?“ (Glantz, 2006, str. 94). Pro nás, obyčejné Čechy, to byl jeden z hospodářsky nejvyspělejších států v Evropě s ohromným potenciálem, který byl zmařen mnichovskou dohodou. Takto se dějiny našeho státu učili ve škole někteří z nás. Podle Glantze to byl stát s četnými národnostními konflikty, který se nedokázal vypořádat s menšinami. Při detailním studiu historických pramenů se dozvíme, že první republika se opírala o ideu čechoslovakismu, která nezahrnovala tak početnou menšinu, jakou byla ta německá. Byla založená na falešném příslibu autonomie všem menšinám po vzoru švýcarského státního modelu (Beneš in Glantz, 2006, str. 94).

¹⁶ „Postavení Němců upravila ústava v rámci státu pojatého centralisticky, unitaristicky. Autonomie (se zvláštní výjimkou Podkarpatské Rusi) byla odmítnuta stejně jako federalizace. Zavedení a faktické uplatnění všeobecného a rovného volebního práva umožnilo Němcům získat v parlamentních volbách 25,5% v Poslanecké sněmovně a 26% v Senátu (Houžvička, 2005, str. 124).

Mnichovská dohoda měla kromě fyzických důsledků, ztráty třetiny území, ztráty obydlí pro cirká 170 000 Čechů, kteří byli nuceni odejít z pohraničí, také důsledky psychické. Tím hlavním bylo sebevědomí mladého národa, ať už více či méně národnostně jednotného, avšak odhodlaného bojovat. Nechceme spekulovat, do jaké míry bylo toto rozhodnutí ovlivněno jednou osobou nebo touhou udržení si mezinárodní prestiže nebo z vděčnosti k mocnostem, které umožnily vznik tohoto státu. Důsledky tohoto rozhodnutí si neseme do současnosti a nejvíce jsou hmatatelné právě v oblasti Sudet. Uvádím jednu citaci shrnující výše uvedené psychické ztráty.

„Dobrovolná kapitulace bez pokusu o odpor je tím nejhorším, co se může stát jednotlivci i národu. Je horší než smrt, je nesrovnatelně horší než utrpení krutého boje. Rozhodnutí ustoupit tlaku čtyř velmocí, zlomilo páteř národní hrdosti. Sebevědomí, získané hrdinským bojem legií za svobodu, které přineslo nádherné plody, bylo obráceno vniveč. (...) Mnichovský komplex nakonec otevřel dveře i ke komunistické totalitě...“ (Kocián, 2005, str. 122). Můžeme se pouze dohadovat o tom, do jaké míry ovlivnila tato událost divoký odsun Němců bezprostředně po válce.

Období tzv. druhé republiky mělo být pouze dočasným řešením, než přijde správný čas k invazi Hitlerových vojsk. Ta přišla za několik měsíců po ztrátě pohraničí. Této události předcházela rozpad Československa. Od Čech a Moravy se odtrhlo Slovensko a založilo tak první samostatný stát ve své historii. Den na to okupovala německá armáda české země. Dalšího dne byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava (německy Protektorat Böhmen und Mähren).

Období protektorátu je jedno z nejvýraznějších období z nedávné minulosti naší země, které poznamenalo životy několika generací. Protektorát byl formou koloniálního zřízení s českou autonomní správou v čele s protektorátní vládou a prezidentem, přímo podřízených německé okupační moci, v jejímž čele byl říšský protektor. Hlavním významem protektorátu pro Německo byl hospodářský potenciál českých zemí a pracovní síla jejich obyvatel (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaníček, 1992, stránky 201-202).

Od roku 1939 do roku 1942 existovalo na českém území celkem rozsáhlé odbojové hnutí. Jeho existence byla závislá na tlaku německé okupační moci. Tu můžeme až do 27. 5. 1942 označit jako mírnou v souvislosti s represemi, které po tomto datu přišly. V tento den byl spáchán atentát na říšského protektora Reinharda Heydricha. Atentát byl

naplánovaný exilovou vládou v Londýně a proveden byl československými výsadkáři. Na tento čin je možno nahlížet dvěma způsoby. Tím jedním je, že tento hrdinský čin posílil prestiž Československa ve světě. Druhý způsob, méně propagovaný, nahlíží na tento čin jako na zbytečnou kontraproduktivní akci exilového prezidenta Edvarda Beneše. Při posuzování těchto dvou výkladů si opět pomůžeme otázkou Petera Glotze: „Byl atentát na Heydricha správným krokem v boji Čechů proti Hitlerovi?“ (Glotz, 2006, str. 126). Vyvážil světový ohlas a prestiž toto hrdinského činu zdecimování ilegálního odbojového hnutí? Může být atentát považován za hrdinský akt? Na tyto otázky si musí každý odpovědět sám (Čornej, Čornejová, Rada, & Vaníček, 1992, stránky 223-224).

Událostí, které se po tomto činu odehrály, je mnoho. Za všechny zmiňme dvě tragické události, které byly vyvrcholením teroru, který následoval bezprostředně po atentátu, a který česká historie zná pod názvem heydrichiáda. První událostí bylo zavraždění 339 mužů a chlapců dne 10. 6. 1942 v obci Lidice u Kladna. Druhá krvavá událost se stala 24. 6. 1942 v obci Ležáky u Chrudimi. Zde padlo za oběť veškeré dospělé obyvatelstvo včetně žen. V souvislosti se všemi výše zmíněnými událostmi se podařilo Gestapu, německé tajné státní policii, izolovat odbojové hnutí. To se již do konce války nepodařilo obnovit v předchozím rozsahu (Glotz, 2006, str. 126).

3.8 Odsun Němců z osvobozeného Československa

Dospěli jsme k obsahově nejtěžší a v mnohém spekulativní části, a tou je poválečný odsun sudetských Němců. Toto období českých dějin se ve školách ještě nedávno učilo velmi povrchně. Pokusíme se nastínit události tak, aby co nejlépe vysvětlily problematiku, o kterou v práci jde¹⁷.

„Konec války znamenal, že česko-německý konflikt, koncentrovaný do pojmu sudetoněmecká otázka se dostal na dějinnou křižovatku. Bylo zřejmé, že se musí přihodit něco zásadního, co by vztah, jenž desítky let akumuloval konfliktní energii, přivedlo k rozuzlení. S ohledem na tragický vývoj v okupovaných českých zemích, ale také ve zbytku Evropy, která se stala cílem nacistické agrese a rozpínivosti, bylo zřejmé, že řešení již

¹⁷ Vzhledem k faktu, že se snažíme zestručnit obsah této kapitoly, nespekulujeme záměrně, kdo byl strůjcem odsunu. K tomu můžeme jenom podotknout, že národnostně jednotné Československo bylo hlavní ideou Edvarda Beneše.

nebude tentokrát rozplétat jemné předivo vin a dílčích selhání, ale sáhne k razantnímu kroku“ (Houžvička, 2005, str. 293).

Poválečné obnovení Československa, které oficiálně deklarovalo, že navazuje po právní stránce na kontinuitu první republiky, bylo spojeno s masakrováním německého obyvatelstva. Došlo k němu na základě několika faktů. Na základě Benešových dekretů¹⁸, vydaných v období od 19. 5. do 25. 10. 1945 o potrestání zrádců, se vzedmula vlna nenávisť vůči Němcům, která byla celou válku potlačována (kol. autorů, 1995, str. 252).

„Němci i Maďaři se dostali v Československu do postavení bezprávné skupiny obyvatel. (...) Byli zbaveni státního občanství a tím i jakékoliv právní ochrany“ (kol. autorů, 1995, str. 252).

Tzv. divoký odsun tzv. revolučními gardami¹⁹ se odehrál v období začátkem června a skončil v období po skončení Postupimské konference (2. 8. 1945), na které byl oficiálně schválen organizovaný odsun německého obyvatelstva pod dohledem nezávislé mezinárodní komise (Kol. autorů, 1995, stránky 252-254).

V tomto období bylo vysídleno několik stovek tisíc německy mluvících obyvatel. Počet zavražděných a umučených Němců a kolaborantů nelze s přesností vyčíslit. Historici většinou odhadují počet kolem 25 000 obětí²⁰. Na tyto události nelze pohlížet jako na jednotlivé skutky. Odehrály se v době, kdy byl život člověka znehodnocen surovostí druhé světové války. Musíme mít však na paměti, že žádná vražda nelze ospravedlnit principem kolektivní viny. Také musíme zdůraznit, že tyto skutky se odehrály v období míru. Osoby, jež spáchaly zločin na obyvatelstvu, později určeném k vysídlení, měly být trestně právně

¹⁸ „Dekretů prezidenta republiky je celkem 143. Ale jen zhruba dvě desítky z nich obsahují normy politické, mocenské, či právní povahy“ (Mandler E., 2002, str. 13).

¹⁹ Revoluční gardy - polovojenské dobrovolnická oddíly. Ve vnitrozemí měly za úkol zabezpečit státní a soukromý majetek i osobní svobody a přechod do mírových poměrů. V pohraničí přebíraly spolu s národními výbory moc (Kocián, 2005, str. 142).

²⁰ Náš přední historik specializovaný na Česko-Německé vztahy Tomáš Staněk v dokumentu Davida Vondráčka *Řekni, kde ti mrtví jsou* (2011) hovoří o spodní hranici obětí 24 000-25 000.

(<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10311528596-rekni-kde-ti-mrtvi-jsou/211452801380001-rekni-kde-ti-mrtvi-jsou/>, 2011) Naproti tomu přední německá historička Marie Rhode uvádí, že počet náhle chybějících německých osob, trvale usídlených na českém území, může být až 91 000. (Kol. autorů, 2002, str. 199)

odpovědné. Zákon, vydaný o rok později v květnu 1946²¹, však zaručoval těmto osobám beztrestnost (Kol. autorů, 1995, str. 253).

V lednu 1946 byl zahájen tzv. organizovaný odsun, kterým bylo vysídleno 2 256 000 Němců. Podle oficiálních statistik bylo v roce 1950 v Československu evidováno 160 000 obyvatel německé národnosti (Kol. autorů, 1995, str. 253).

3.9 Poválečný vývoj, exhalace, environmentální zátěž

Problematiku znovuosídlení území bývalých Sudet už neřeší autoři ani Dějin země Koruny české II. ani autoři Rozumět dějinám. Obě tyto publikace slouží jako učební pomůcky. Dokonce i publikace 1000 let obyvatelstva českých zemí, věnovaná pouze demografickému vývoji, se věnuje této problematice velice stručně a neuvádí konkrétní počty dosídlených obyvatel a jejich národnosti.

Území, které dříve obývali sudetští Němci, bylo dosídlováno během následujících let po válce. Nově přichozí obyvatelé lákala jednak vidina dobře placené práce (např. v uranových dolech), zároveň bylo možné získat konfiskovaný majetek. Vnější pohraničí bylo dosídlováno jednak Čechy z vnitrozemí, dále volynskými Čechy, Slováky, Maďary a Rumuny (Antikomplex & kol., 2006, stránky 131-132).

„Znovuosídlení pohraniční českých zemí postupovalo plánovitě. Některé oblasti nebyly doosídlovány záměrně, protože se v nich uvažovalo vojenské využití. To mělo pro některá místa i celé okresy negativní důsledky po celých dalších více než čtyřicet let existence „socialistické“ republiky. Ke změnám došlo až po pádu „železné opony“ v roce 1989. Pohraniční okresy patří až do současné doby k demograficky progresivnějším okresům, než je většina vnitrozemských. Migrace zůstává ještě stále vyšší než na ostatním území“ (Srb, 2004, str. 224).

3.9.1 Environmentální zátěž

V této podkapitole čerpáme zejména z knihy *Nedalo se tady dýchat* s podtitulem *Ekologie v Českých zemích v letech 1968-1989* (1996) od Miroslava Vaňka, která shrnuje

²¹ „Jednání, které by podle platných předpisů zakládalo soudně trestný čin, není trestné, došlo-li k němu v době od 30. 9. 1938 do 28. 10. 1945 z důvodů boje o znovunabytí svobody Čechů a Slováků nebo bylo-li výrazem touhy po spravedlivé odplatě za činy okupantů nebo jejich pomahačů“ (kol. autorů, 1995, stránky 253-254).

stav životního prostředí v Československu v tomto období a z textu Ivana Dejmal, který je uveden ve výše zmiňované publikaci *Proměny sudetské krajiny* (2006).

Už za dob habsburské monarchie patřily české země k rozvinutým průmyslovým oblastem. Po roce 1918 patřilo území Čech a Moravy k nejprůmyslovějším zemím. Rozvinuté hospodářství bylo středem zájmu Němců v průběhu 2. sv. v. Po válce došlo díky Benešovým dekretům k znárodnění téměř dvě třetiny podniků, mezi nimi byly doly, klíčový průmysl, banky a soukromé pojišťovny (Kol. autorů, 1995, str. 252). Po roce 1948, kdy došlo ke komunistickému převratu a připojení Československa k tzv. východnímu bloku, zesílil tlak na objem průmyslové výroby. (Vaněk, 1996, str. 16)

Orientace na těžký průmysl zvyšoval energetickou náročnost tohoto odvětví. V padesátých letech se otevírají povrchové doly v Podkrušnohoří. V souvislosti s tím dochází k zničení krajinného rázu, a proměně na měsíční krajinu. V 70. letech se přistupuje k výstavbě velkých energetických zařízení. Kvalita ovzduší, která byla jednou z nejpoškozenějších složek životního prostředí, vykazovala vysoké koncentrace karcinogenních látek. Nejzatíženějšími lokalitami byly Podkrušnohoří, Praha a Ostravsko. Právě porosty Krušných hor, které byly zplodinami zasaženy, byly prvními indikátory špatné kvality ovzduší (Vaněk, 1996, str. 18).

Nejvíce postiženou oblastí byly severozápadní Čechy. Ačkoliv činila průmyslová výroba 11% z celkové výroby státu, důsledky byly dalekosáhlejší. Největšími původci znečištění byla energetická zařízení, která spalovala hnědé uhlí, které obsahovalo vysoký podíl popela a síry. Vysoká koncentrace tepelných elektráren spolu s geografickými podmínkami české kotliny způsobila jednu z největších devastací krajiny, která neměla v Evropě obdoby (Vaněk, 1996, str. 47 a 53).

3.9.2 90. léta Znovuotevření sudetské otázky

Společně se změnou režimu se počátkem 90. let znovuotevřel dialog mezi Čechy a Němci. Německá strana (zejména bavorská vláda) požadovala kromě jiného²² od Československa finanční odškodnění sudetských Němců. Svoje nároky v následujícím roce navýšila o majetkoprávní vyrovnání. Tehdejší Československý prezident Václav Havel nabídl sudetským Němcům Československé státní občanství a účast v kuponové privatizaci

²² V první řadě se jednalo o zrušení Benešových dekretů.

výměnou za zřeknutí se majetkových nároků a uznání neplatnosti Mnichova. Tehdejší kancléř Helmut Kohl na Havlovy podněty nereagoval. Jedním z nejvýraznějších účastníků tohoto dialogu bylo Sudetoněmecké krajanské sdružení (Houžvička, 2005, stránky 383-384).

3.9.2.1 Sudetoněmecký landsmansaft

Krajanské sdružení Sudetoněmecký landsmansaft (v originále Sudetendeutsche Landsmannschaft) vzniklo jako občanské hnutí počátkem padesátých let minulého století jako reakce na odsun německého obyvatelstva z českých území a tehdejší Československé republiky. Jeho prvním předsedou byl již výše zmiňovaný Rudolf Lodgman von Auen.

Mezi jeho hlavní cíle patří:

- hájit zájmy sudetských Němců a jejich potomků
- prosadit právní nárok na ztracenou domovinu a náhradu zkonfiskovaného sudetského majetku
- rozvíjet kulturní a vědecké dědictví bývalé domoviny jako část evropské kultury a podporovat partnerský poměr mezi Němci a Čechy.

Postupem let a zejména s ohledem na politický a společenský vývoj obou zemí po roce 1989 a rovněž s ohledem na vstup České republiky do Evropské unie v roce 2004 slábnou jeho militantní projevy. Lze konstatovat, že podporovateli jeho cílů a zájmů zůstává převážně jen bavorská zemská vláda, a to jistě i s očekáváním volebních vítězství. Jak lze snadno ověřit kupříkladu na stránkách International History Review, historici popisují dnešní výroční setkávání krajanského sdružení za příležitost ke vzpomínkám, výměně kulturních odkazů a vůbec přátelská setkání převážně starších členů sdružení, než za nekompromisní prosazování požadavků z doby politicky binárně rozděleného světa.

Na druhé straně ovšem třeba připustit, že program, tzv. 20 bodů, je oficiální součástí sdružení dodnes. Pro ilustraci uvádíme jeden z bodů programu, ten se týká práva sudetských Němců osídlit Českou republiku s tím, že jimi osídlená území mohou být od českého státu následně odtržena. Prosaditelnost proklamovaných požadavků je v současné době víceméně nulová i s ohledem na mezinárodní a komunitární právní rámec. Bohužel

tyto požadavky znevažují mnohdy pochopitelné a relevantní námitky členů Sudetského landsmanšaftu (Houžvička, 2005, stránky 328-344, 385).

Ostatně u nás téměř nezmiňovaným aspektem činnosti krajanských německých sdružení je skutečnost, že Němci vytrvale dbají svých kořenů a dějin, proto je krajanských sdružení působících v dnešní Spolkové republice Německo celá řada. Významným sdružením je Svaz Němců navrátilců z bývalého SSSR, krajanská sdružení Němců usedlých kolem Dunaje, na Volze, v Banátě, v Polsku, Rumunsku a podobně. Slyšíme-li proto často jen o aktivitách sudetoněmeckého krajanského sdružení vůči nám, neměli bychom zapomínat i na identickou problematiku Němců vyhnaných a přesunutých i z jiných částí, aniž by požadavky takovýchto skupin byly vnímány jako existující hrozba dotčených státních útvarů a regionů (<http://www.sudetsti-nemci.cz/cs/hist6>, 21. 6. 2011, 11:00)²³.

Ve vztahu ke krajanskému sdružení lze výše uvedené myšlenky uzavřít tím, že společná komise českých a německých historiků a jejich prohlášení akcentuje dnešní kulturní a ekonomickou výměnu a problematiku uzavírá pohledem do společné budoucnosti. Křivdy spáchané jakkoli a z jakýchkoli pohnutek nelze napravovat dalšími křivdami, pomůže jen skutečná spolupráce a ochota k ní na obou stranách a jistě i milosrdný běh času.

3.9.2.2 Česko-německý fond budoucnosti

Jako určitý protipól Sudetského landsmanšaftu, který se mnohým může zdát radikální, uvádíme projekt, který se více zaměřuje dialog mezi oběma státy.

Česko-německý fond budoucnosti je mezistátní instituce, jež je konkrétním výsledkem Česko-německé deklarace z 21. ledna 1997. Podepsáním Statutu českou a německou vládou byl založen dne 29. 12. 1997 jakožto nadační fond podle českého práva se sídlem v Praze
(http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/03/Deutsch__tscheschiche__Beziehungen/site__zukunftsfonds__cz.html, 22. 6. 2010, 18:44).

²³ Pozn. autorky práce: Relevantnost tohoto odkazu může být z důvodu jeho obsahu webové stránky zpochybněna. Je zde však uveden z důvodu objektivnosti jako zdroj informací strany, která zastupuje určité procento sudetských Němců.

Fond budoucnosti obdržel na financování svých úkolů v období 1998 až 2007 od obou vlád celkem 84.886.389 EUR, které byly jako příjmy Fondu poskytovány po dobu prvních čtyř let jeho existence. Činnost Fondu budoucnosti byla původně rozvržena na dobu deseti let. Na základě dohody mezi vládami obou zemí v roce 2007 byl navýšen nadační majetek Česko-německého fondu budoucnosti. Česká republika přispěla do fondu první splátkou ve výši 75 mil. Kč, Spolková republika Německo vložila 7,5 mil. €. V roce 2008 byly schváleny dotace ze státních rozpočtů obou zemí, česká strana přispěla dalšími 75 mil. Kč a německá strana 5 mil. €. Díky těmto příspěvkům je zajištěna nadační činnost fondu na dalších 10 let. Z prostředků fondu byl financován tzv. sociální projekt (Projekt humanitární pomoci obětem nacionálně socialistického násilí). Tyto prostředky se vyplácely do konce roku 2007.

Česko-německé diskusní fórum, jehož Rada má od začátku roku 2005 jednoho předsedu a deset členů z každé strany. Na ročních konferencích se diskutují témata, která jsou relevantní pro českou i německou stranu.

Jako partnerská organizace Spolkové nadace „Připomínka, odpovědnost a budoucnost“ byl Fond budoucnosti pověřen zpracováním žádostí a výplatami v souvislosti s odškodněním nucené práce a jiných forem nacistického bezpráví. Tuto agendu měla na starosti zvláštní pobočka – Kancelář pro oběti nacismu.

Fond vykonává bohatou nadační činnost, podporuje na základě svých stanov projekty s česko-německou tematikou. Projekty se mohou týkat nejrůznějších oblastí, od kultury a vědy přes vzdělávací programy, mládežnické akce až po ekologii. Důležitá a zásadní je ve všech těchto oblastech česko – německá spolupráce, která musí být ve všech podporovaných projektech zřetelná. Žádosti o podporu projektů přijímá sekretariát Fondu budoucnosti, o poskytnutí podpory rozhoduje správní rada Fondu, která zasedá čtyřikrát do roka

(http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/03/Deutsch__tscheschiche__Beziehungen/___Deutsch__tschechische__beziehungen__cz.html, 22. 6. 2011, 15:17).

Rovněž velmi důležitým orgánem v kontextu česko-německých vztahů jsou společná Česko-německá komise historiků a Slovensko německá komise historiků, vzniklé rovněž díky Deklaraci obou zemí. Tyto komise mají za úkol zkoumat společné dějiny Čechů, Němců a Slováků. Těžiště jejich práce spočívá ve 20. století. Komise přistupují k

tématům multidisciplinárně a snaží se analyzovat historické zkušenosti, které spojují Čechy, Němce a Slováky, v širokém historickém kontextu a ve srovnávací perspektivě. Komise pořádají konference a expertní jednání a vydávají vlastní ediční řadu. Mladí badatelé a badatelky se mohou ucházet u Česko-německé komise historiků o stipendia na výzkumný pobyt v zahraničí (http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/03/Deutsch__tscheschiche__Beziehungen/site__zukunftsfonds__cz.html, 22. 6. 2010, 18:44).

„V posledních letech vzrostla mezi Německem a Českou republikou potřeba přeshraniční spolupráce na regionální úrovni. Tato spolupráce vedla k řadě bilaterálních dohod mezi německými a českými okresy. V těchto dohodách prohlašují obě strany na příklad záměr, podporovat a zintenzivnit spolupráci v oblastech turismu, hospodářství, dopravní infrastruktury, zemědělství, ochrany přírody, kultury, vědy, vzdělání a sportu. V této souvislosti může zároveň docházet k výměně informací a zkušeností ale také odborných a vedoucích pracovníků“ (http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/03/Grenzueberschreitende__regionale__Zusammenarbeit/__Grenzueberschreitende__regionale__zusammenarbeit__cz.html, 22. 6. 2011, 16:45).

4 Praktická část

Výzkum, který v této práci předkládám, je proveden kvalitativní metodou. Vychází z principů zakotvené teorie, která je typem kvalitativního výzkumu, jenž je vzhledem k tématu pro práci vhodný. Tento typ výzkumu charakterizuje celá řada aspektů. Historicitu a kontextuálnost jsou těmi aspekty, které logicky nutí výzkumníka k zařazení problematiky do souvislostí v dějinném procesu i jiných. Jak už bylo uvedeno, hlavním výzkumným nástrojem je osoba výzkumníka samotného. Strauss a Corbinová stručně zmiňují některé dovednosti, které jsou podle nich potřebné pro výzkum. Je nutné umět nahlížet na výzkum z odstupu a kriticky zanalyzovat situaci a tím se také vyvarovat zkreslení. Důležité je i získání spolehlivých a platných údajů a v neposlední řadě i schopnost abstraktního myšlení. „K tomu všemu potřebuje badatel teoretickou a sociální vnímavost, schopnost udržet si analytický odstup a zároveň užívat dřívějších zkušeností a teoretických znalostí k interpretaci toho, co vidí. Musí být všímavý pozorovatel a musí mít dobré komunikační schopnosti“ (Strauss, Corbinová, 1999: str. 11).

4.1 Výběr tématu

Pohraniční oblasti jsou v České republice velmi odlišné od vnitrozemí. Jak již bylo zmíněno v kapitole 3, české pohraničí mělo jiný vývoj jak demografický, tak urbanizační (vysoký podíl obyvatel v městech je pro oblast s tak vysokou nadmořskou výškou neobvyklý) a v případě Krušných hor i v oblasti životního prostředí, kdy zejména v osmdesátých letech došlo k silnému znečištění ovzduší a půd tzv. kyselými dešti. Při výběru tohoto tématu byla pro mne inspirující moje zkušenost z pohraničí (v mém případě znalost prostředí Železné Rudy) a zároveň byla motivací pro rozpracování tohoto tématu. Pestrý původ obyvatel žijících v pohraničí a jejich vztah k místu, které obývají, ve mě vyvolává otázky. Jak ho obyvatelé, žijící v pohraničí vnímají? Jak vnímají historii, které většinou nejsou součástí? Jak vnímají sousedství s Němci? Jak je ovlivnil vstup České republiky do Shengenského prostoru nebo do Evropské unie? To všechno jsou důvody, proč se můj zájem zaměřil na vztah obyvatel k místu v pohraničí. Oblast Šumavy je sice

zajímavá oblast, ale domnívám se, že již mnohonásobně zpracovaná. Z tohoto důvodu jsem si vybrala oblast Krušných hor. Tato oblast je díky své důlní historii a demografické výměně obyvatelstva vlivem exhalací jako pokusná laboratoř.

Předmětem výzkumu je subjektivní vztah obyvatel k místu v Krušných horách. Krušné hory jsou rozděleny na kraje. Vnímají obyvatelé toto rozdělení? Je jiný vztah obyvatel k místu v Ústeckém a Karlovarském kraji? Odpovědi na tyto otázky jsem se rozhodla hledat pomocí hloubkových rozhovorů s místní elitou. Výsledky mého výzkumu by měly zodpovědět předešlé otázky, charakterizovat vztah jednotlivých respondentů k místu a odhalit možné scénáře vývoje této oblasti. Snahou je napomoci porozumění jak obyvatel v Krušných horách, tak ostatním, které, stejně jako mne, zajímá sudetoněmecká otázka a oblast Sudet obecně.

4.2 Metodologie

4.2.1 Použitá metoda

K poznání sociální reality slouží v sociálních vědách empirický výzkum, který využívá zejména dvou hlavních přístupů - kvantitativního a kvalitativního. V současné době je tendence vzájemně tyto přístupy kombinovat. Jak již bylo zmíněno výše, hlavním tématem mého výzkumu jsou otázky, které se týkají vztahu člověka k místu ve východních a západních Krušných horách. Tomuto tématu spíše než obsáhlé dotazníkové šetření odpovídá hloubkové dotazování během strukturovaných rozhovorů. Cílem práce nebylo potvrzování hypotéz, ale pokusit se odhalit podstatu problému na základě zkušeností lidí, jichž se problém týká, tedy přesně v duchu principů kvalitativního výzkumu. (Strauss & Corbinová, 1999, str. 11)

„Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založených na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.“ (Švaříček & Šedřová, 2007, str. 17)

Existuje několik základních přístupů kvalitativního výzkumu. Hendl uvádí čtyři základní přístupy, pomocí kterých se kvalitativní výzkum provádí (Hendl, 2008).

Jedním ze základních přístupů kvalitativního výzkumu je případová studie. Případová studie je empirickým designem, jehož smyslem je velmi podrobné zkoumání a porozumění jednomu nebo několika málu případů. Základem případového šetření musí být sběr skutečných dat vztahujících se k objektu výzkumu (případu). (Švaříček & Šed'ová, 2007, str. 97) Objekt výzkumu by měl být analyzován ve své komplexnosti. Každý zkoumaný aspekt je nahlížen jako součást celého systému. Badatel v případové studii usiluje o komplexní porozumění případu v jeho přirozeném prostředí. „Cílem je interpretovat interakce mezi případem a okolím.“ (Švaříček & Šed'ová, 2007, str. 98)

Dalšími přístupy jsou etnografický přístup, který popisuje kulturu skupiny lidí a zakotvená teorie, kde výzkum směřuje k návrhu teorie pomocí dat, jež výzkumník shromažďuje pomocí různých metod. Jako poslední Handl uvádí fenomenologický výzkum, který klade důraz na porozumění, jak jedinci vnímají určitou zkušenost (Hendl, 2008, str. 101).

4.2.2

V případě našeho výzkumu, který se týká toho, jak obyvatelé reflektují svůj vztah k místu, je tedy kvalitativní metoda tou nejvhodnější, neboť zachycuje jemné rozdíly v problematice a zároveň poskytuje dostatečnou vědeckou oporu. Pro potřeby této práce jsme zvolili zásady zakotvené teorie, která poskytuje dostatečné zázemí pro vyvození relevantních závěrů. Následující kapitoly popisují konkrétní kroky, které vedly k analýzám a následným interpretacím.

4.3 Cíle výzkumu, příprava a průběh

Výzkum se věnuje vztahu obyvatel k místu ve východních a západních Krušných horách. Cílů výzkumu bylo hned několik. Základním cílem bylo zjistit, jaký mají oslovení jedinci vztah k místu, kde žijí. Měřit tento vztah je velice těžké, proto jsem zvolila zástupnou kategorii, kterou je aktivita ve vztahu k místu a místnímu společenství. Na základě otázek „Jste členem nějakého spolku, sdružení?“, „Jak krajina ovlivňuje Váš život?“ nebo výroku „Cítím se jako... (obyvatel obce, lokality, regionu, státu)?“ jsem dosáhla zjištění, jak se který respondent podílí na aktivitách v místě a jak se zapojuje v místním společenství. Míra zapojení byla vzhledem k vybranému vzorku respondentů, rekrutujícím se z elit v daných oblastech, předpokládána jako vysoká. Zároveň jsem

nechala posuzovat respondenty, jaká je aktivita nebo pasivita ostatních, se zaměřením na rekreaty a mladé lidi. Rekreatanti tvoří nemalou část některých obcí. V Loučné pod Klínovcem je součástí obce rekreantská oblast Háj, v Abertamech je to pak Hřebečná a rekreantská zóna tvoří součást i Nových Hamrů.

Další okruh otázek byl zaměřen na vnímání krajiny. Cílem tohoto zkoumání bylo odhalit, jak vnímá respondent krajinu jako celek. Na otázky typu „Jak byste popsal okolní krajinu?“, „Co se vám zde líbí a co se vám nelíbí?“ nebo „Jaký je váš postoj k současnému využití krajiny?“ respondenti sami zmiňovali architekturu, větrné elektrárny nebo odsun původního obyvatelstva. Tato část měla za cíl zjistit následky historického vývoje území (oblast Sudet, odsun, environmentální zátěž).

Jedním z cílů bylo ověřit, zda respondenti vnímají rozdíl mezi východní částí Krušných hor, která spadá do Ústeckého kraje, a západní částí, která spadá do kraje Karlovarského.

Skupina otázek o obci a jejím potenciálu odráží úvahy, které mají respondenti o budoucnosti své obce a okolí. Určitým přesahem je otázka týkající se případného vyhlášení CHKO Krušné hory. Odpovědi na tuto otázku mohou posloužit jako vstupní materiál pro případný výzkum nebo kampaň za vznik CHKO Krušné hory.

4.4 Fáze výzkumu

Příprava výzkumu začala v roce 2008, kdy jsem zvažovala téma diplomové práce a formulovala jsem výzkumné otázky. Následně jsem navštívila jednu oblast výzkumu, Horu Svaté Kateřiny, kde jsem se snažila ověřit výzkumné otázky. Paralelně jsem studovala výzkumy, které se týkaly podobného tématu nebo oblasti. Pro ilustraci uvedeme již zmiňovaný výzkum biografické a regionální identity a mentality obyvatel Euroregionu Nisa se zvláštním důrazem na otázky regionální identity české části tohoto euroregionu nebo Sociologický výzkum názorů a postojů obyvatel pohraničních oblastí České republiky sousedících se Saskem a Bavorskem k Německu a Sudetské otázce. Výsledky druhého zmiňovaného výzkumu jsem dostala od PhDr. Václava Houžvičky, Ph.D. při konzultaci na téma vztahu obyvatel k místu v Krušných horách.

Začátkem roku 2011 jsem sestavila sadu výzkumných otázek. Poté jsem provedla pilotní výzkum. Rozhovor a jeho strukturu jsem otestovala na dvou osobách - obyvatelce Hory Svaté Kateřiny a na obyvateli obce Nové Hamry. Následovaly drobné úpravy.

Samotný sběr dat se uskutečnil během jara 2011. S analýzou dat jsem začala začátkem dubna 2011.

4.4.1 Oblast výzkumu

Oblastí výzkumu je pohoří Krušných hor. Několik desítek kilometrů úzký pás, dlouhý cirka 130 kilometrů. Na samém hřebeni hor je několik desítek obcí a městeček, z nichž byly vybrány tři obce z východní části Krušných hor a tři ze západní. Každá z těchto dvojic má přibližně stejný počet obyvatel. Dalším shodným rysem je důlní minulost, odsun původních německy mluvících obyvatel a u některých i environmentální katastrofa, která postihla Krušné hory v druhé polovině minulého století.

Pro lepší přehled na tomto místě uvedu stručný popis historického vývoje vybraných míst. Záměrně jsou použity informace z oficiálních webových stránek jednotlivých obcí a měst. Důvodem je použití jednotného zdroje informací. Zároveň tyto informace poskytují zajímavý úhel pohledu na historické události. Tři z šesti obcí a měst zmiňují na svých stránkách události, které se týkají odsunu německy mluvících obyvatel.

Pro lepší přehlednost vkládám tabulku, která je rozdělena na dvě části, z nichž každá představuje jednu ze zkoumaných oblastí. V každé z těchto částí uvádím název obce, jméno respondenta, jeho věk, profesi. V posledním odstavci uvádím datum, od kterého respondent žije v místě.

	Město	Osoba	Věk	Zaměstnání	Od kdy respondent žije v místě
Východ	Hora Sv.Kateřiny	Řebíková	65	starostka	1975
	Hora Sv.Kateřiny	Pakosta	73	bývalý starosta, ekoaktivista, důchodce	1959
	Hora Sv.Kateřiny	Jeřábek	54	podnikatel	1992
	Loučná pod Klínovcem	Mullerová	32	starostka	2001
	Loučná pod Klínovcem	Zelenka	66	kronikář, důchodce	1967
	Loučná pod Klínovcem	Elznic	64	podnikatel, důchodce	1985
	Kovářská	Kepičová	57	starostka	1979
	Kovářská	Ždiarský	39	vedoucí muzea	1978
	Kovářská	Frank	43	ředitel podniku, syn německých rodičů	1968
Západ	Abertamy	Heller	58	podnikatel	2003
	Abertamy	Lakatoš	35	starosta	2006
	Abertamy	Löffler	55	os Abertamy, podnikatel, syn německých rodičů	1956
	Boží dar	Horník	57	starosta	1981
	Boží dar	Chladová	31	podnikatelka	1979
	Boží dar	Králová	52	vedoucí infocentra	2008
	Nové Hamry	Kubiš	65	starosta, syn dosídlených rodičů	1946
	Nové Hamry	Klimeš	46	vedoucí infocentra	1956
	Nové Hamry	Bendíková	68	Kronikářka pivního spolku, důchodkyně	2002

5.4.1.1. Abertamy (1240 obyvatel, 900 m n.m., Karlovarský Kraj)

Abertamy vznikly jako hornická osada v letech 1525-29 v době rozkvětu těžby stříbra. Za 100 let byly doly na stříbro uzavřeny. V roce 1688 byly Abertamy připojeny k Božímu Daru, došlo k vysídlení protestantského obyvatelstva do Saska. V 19. století docházelo k obnovení některých starých štol. Výnos z těchto štol již nikdy nedosáhl počátku těžby v 16. století. Koncem 19. století byl v městě založen Spolek přátel přírody. V letech 1920-30 bylo v Abertamech evidováno přes 20 továren na rukavice, 5 továren na krajky, doly na cín, arsen a těžba rašeliny. V roce 1930 při sčítání lidu evidováno 2545 Němců, 18 Čechů. V roce 1938 byly Abertamy připojeny k Velkoněmecké říši. V letech 1945-46 došlo k vysídlení německých obyvatel zestátnění továren, dolů, lesů a pozemků. V roce 1947 při sčítání lidu bylo evidováno 1253 obyvatel, vznikly uranové doly. V roce 1991 při sčítání lidu evidováno 1021 stálých obyvatel. V roce 1998 zanikly Rukavičkářské závody, výroba rukavic nyní jen ve 2 soukromých dílnách. (http://www.abertamy.eu/Historie.html#Historie_Abertam, 9.6.2011,21:30)

5.4.1.2. Boží Dar (181 obyvatel, 1028 m n.m., Karlovarský Kraj)

Založení města Boží Dar souvisí úzce s nalezením bohatých ložisek stříbra a cínu, železa, kobaltu a bismutu. Koncem 16. století začala těžba klesat. Po roce 1624 nuceně emigrovali luteránští horníci a podnikatelé do Saska. Cín se v malé míře těžil až do počátku 19. století. Po útlumu těžby se původní hornické středisko proměnilo na poklidné horské městečko. Hlavním způsobem obživy se stala domácí výroba. Kolem roku 1800 měl Boží Dar necelých 1400 obyvatel. „Po první světové válce se Boží Dar stal oblíbeným letoviskem a střediskem letní turistiky a zimních sportů. Tento dominantní ráz si městečko naštěstí zachovalo i přes osudové peripetie západního Krušnohoří ve 20. století (2. světová válka, odsun německého obyvatelstva, komunistická éra 1948-1989, devastace lidských sídel v padesátých a šedesátých letech, umírání krušnohorských lesů v důsledku průmyslových imisí) až do současnosti.“ (http://www.bozi-dar.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=886&id=1095&p1=25262, 9.6.2011,21:43)

5.4.1.3. Hora Svaté Kateřiny (430 obyvatel, 645 m n.m., Ústecký Kraj)

Dějiny města Hory Svaté Kateřiny jsou úzce spjaty s těžbou rud, zejména mědi a stříbra. Snad se zde těžilo již v předhusitské době, čemuž by mohly nasvědčovat nepojmenované doly zakreslené na staré důlní mapě. V roce 1528 bylo panovníkem vydáno právo založit město. Koncem 16. století bylo evidováno v Hoře Svaté Kateřiny 1800-2500 osob, což se přibližovalo pro tu dobu počtu obyvatel města Mostu nebo Chomutova. V roce 1786 byla těžba ukončena. V hospodářském směru význam Hory Svaté Kateřiny poklesl zejména po otevření antracitových dolů v blízkém Brandově. „V roce 1850 se stala Hora Svaté Kateřiny sídlem okresního soudu, notářství, berního úřadu, poštovního a telegrafního úřadu, policejní stanice a finanční stráže (...) V roce 1933 čítala 1544 obyvatel, z toho bylo 98,2% Němců a 1,8% Čechů, pro českou menšinu byla zde zřízena česká menšinová škola a spolek Národní jednoty severočeská, zde zřídil místní skupinu (...) V Hoře Svaté Kateřiny bylo v té době celkem 13 hostinců, 6 obchodů se smíšeným zbožím a jeden konzum, 5 pekařů, 6 řezníků, jedno železářství, jeden obchod s elektrospotřebiči, jedna lékárna, jedna tiskárna, dvoje květinářství, tři obchody s autopotřebami, jedno zahradnictví, troje pánské a dvoje dámské kadeřnictví, dva obchody s potřebami pro domácnost, 4 obchodníci s dřevem a jedna cukrárna (...) K obsazení a osvobození Hory Svaté Kateřiny Rudou armádou došlo patrně 7. května 1945.“ (<http://www.horasvatekateriny.cz/informace-o-meste/historie/historie-obecna/>, 9.6.2011,22:30)

5.4.1.4. Kovářská(1259 obyvatel, 815 m n.m., Ústecký Kraj)

Obec Kovářské vděčí za svůj vznik dolování a zpracování železné rudy. Již ve čtrnáctém století byly v jejím blízkém okolí hamry. „Český název Kovářská vznikl překladem z německého Schmiedeberg, utvořeného podle velkého hamru s příslušenstvím, který zde stával. Až do devatenáctého století bylo zpracovávání železné rudy téměř jediným zdrojem obživy zdejších obyvatel (...) Ke konci roku 1780 však měla Kovářská již ke dvěma tisícům obyvatel. V polovině 19. století se místo železářství začal v Kovářské rozvíjet jiný průmysl - výroba zápalek, továrny na samet, výroba příze a nití. Největším podnikem však byla Kallova továrna na rybí konzervy (...) V roce 1910 měla Kovářská 448 domů a 4 642 obyvatel, v roce 1968 jen 1 420 a tento počet se s mírnými výkyvy udržuje do dnešních dnů... Před koncem II. světové války – 11. září 1944 se nad Kovářskou strhla jedna z největších leteckých bitev II. světové války nad územím Československa.“ (<http://www.kovarska.cz/main/obec.htm>, 9.6.2011,22:40)

5.4.1.5. Loučná pod Klínovcem (124 obyvatel, 865 m n.m., Ústecký Kraj)

Oficiální webové stránky obce zmiňují pouze historii znaku (viz. <http://www.loucna.eu/historie/23.6.2011>, 9:29) Proto si pomůžeme neoficiálními stránkami, abychom zachovali srovnatelný zdroj dat.

„První písemná zmínka o vsi Wiesenthal (luční údolí) pochází z roku 1431“ (<http://www.loucna-pod-klinovcem.krusnehorycz.cz/historie.php>, 20.6.2011, 16:28). V 16. století nastal rozvoj obce v souvislosti s těžbou nerostného bohatství. „Byla zde objevena bohatá stříbrná žíla, některé záznamy hovoří o hamru, postaveném již kolem roku 1455, v roce 1521 zde byla vévodou Jindřichem Saským postavena silnice, vedoucí přes Boží Dar do Jáchymova“ (<http://www.loucna-pod-klinovcem.krusnehorycz.cz/historie.php>, 20. 6. 2011, 16:28).

Období od 16. do 20. století internetový článek nezmiňuje. Autor v něm pokračuje zmínkou o výstavbě infrastruktury a výčtem obchodů a služeb. „Veškerý rozvoj a prosperitu Loučné však ukončila druhá světová válka. Boje se sice přímo obce nijak nedotkly, avšak válečné období mělo za následek konec řady podniků a živostí. Po skončení války navíc následoval odsun německého obyvatelstva, tvořícího drtivou většinu obyvatel Loučné, díky čemuž se obec vylidnila a již nikdy se ji nepodařilo plně dosídlit“ (<http://www.loucna-pod-klinovcem.krusnehorycz.cz/historie.php>, 20. 6. 2011, 16:28).

Po válce v r. 1947 dostala obec svůj současný český název „Loučná“ a název Český Wiesenthal se přestal používat. Zajímavá je následující zmínka o katastrálních změnách, kdy obec původně patřila do okresu Karlovy vary a později byla začleněna do okresu Chomutov, do kterého patří i c současnosti. „V roce 1949 byl k Loučné připojen Háj. V tomto roce byl také zrušen okres Jáchymov a Loučná tak přešla do okresu Karlovy Vary-okolí a v r. 1960 pak do okresu Chomutov. V polovině 70. let byly k Loučné připojeny také České Hamry s Výsadou. V roce 1986 však byla celá Loučná připojena k Vejprtům, aby se od roku 1992 spolu s Hájem opět stala samostatnou obcí, České Hamry s Výsadou zůstaly u Vejprt“ (<http://www.loucna-pod-klinovcem.krusnehorycz.cz/historie.php>, 20. 6. 2011, 16:28).

„Loučná je dnes poklidně žijící obcí, hojně využívanou k rekreaci a provozování zimních sportů. Soustava vleků a sjezdovek přímo v místě, spolu s ideální polohou v

blízkosti nejvyšší hory Krušných hor Klínovce k tomuto využití přímo vybízejí. Obec se pyšní také svou Galeríí Gustava Zindela, otevřenou v nynější budově obecního úřadu. V roce 1995 byl v Loučné otevřen pěší přechod do SRN, což obci přineslo značné oživení“ (<http://www.loucna-pod-klinovcem.krusnehorycz.cz/historie.php>, 20. 6. 2011, 16:28).

5.4.1.6. Nové Hamry(331 obyvatel, 683 m n.m., Karlovarský Kraj)

„Obec Nové Hamry byla založena v 15. století horníky. Své jméno dostala podle nového hamru postaveného pod Dvorským vrchem. Největší rozmach dolování na Nejdecku - kam patřily i Nové Hamry - spadá do éry panování loketských hrabat Šliků. Drželi nejdecké panství bezmála 160 let. Byli velmi podnikaví - pokud šlo o zvětšování jejich majetku. Nebáli se investovat do širokého důlního podnikání, což mimo jiné dokládá i jejich hlavní podíl na založení jáchymovských stříbrných dolů roku 1516.(...) Cín a železná ruda, těžené v okolí, se zpracovávali přímo v obci. (...) V polovině 18. století bylo v Nových Hamrech 50 domů. Obyvatelé se živili částečně hornictvím, dřevařstvím, chovem dobytka a výrobou krajek. (...) Stinnou stránkou byl po skončení druhé světové války odsun sudetských Němců. Mnoho původních obyvatel muselo odejít a s nimi odešly i tradice a folklór Krušnohoří. Jejich domy se staly majetkem přistěhovalců z různých částí Čech a Moravy. Někteří z odsunutých německých občanů se dnes vrací a svými dary pomáhají k obnově některých památek.“ (<http://www.novehamry.eu/z-historie-obce/d-11646/p1=213>, 9. 6. 2011,22:43)

4.4.2 Výzkum

Výzkum je založen na porovnání vztahu obyvatel k místu ve východní a v západní části Krušných hor. Východní a západní část Krušných hor je rozdělena dvěma kraji, a to Ústeckým a Karlovarským krajem. Výběr obcí je založen na porovnávání páru obcí s přibližně stejným počtem obyvatel. Vždy jedna obec z východní a jedna ze západní části. Při výběru respondentů byla záměrně vybrána metoda účelového výběru, a to z důvodu zajištění základní vlastnosti respondenta, kterou je vztah k místu. V obcích byli účelově vybíráni respondenti, kteří tvoří tzv. místní elitu. Výběr elit zvyšuje validitu. Vždy starosta/starostka obce, podnikatel/podnikatelka, zaměstnanec/zaměstnankyně infocentra nebo občan/občanka, který/kteřá je aktivním členem/členkou spolku nebo zájmového sdružení. U těchto respondentů existuje oprávněný předpoklad, že k danému místu mají vztah, protože se nějakým způsobem zapojují do chodu obce, jsou aktivní v rámci

společenství atd. Cílem je porovnání vztahu k místu jednotlivých respondentů a jejich aktivit v západní a východní části Krušných hor. Snažila jsem se, aby jednotliví respondenti byli věkově rozdílní a snažila jsem se, aby v každé obci nebo městě byli dotazováni zástupci obou pohlaví.

4.4.3 Sběr dat

Strukturované rozhovory s otevřenými otázkami jsem prováděla v průběhu jara 2011. Otázky jsem rozdělila do několika okruhů. Pořadí kladení otázek jsem se snažila dodržovat u každého respondenta. V některých případech došlo k přehození pořadí otázek z důvodu plynulého navázání tématu. Rozhovory byly zaznamenány na aplikaci hlasový záznamník.

4.4.4 Analýza dat

Analýza kvalitativních dat nemá jeden jasně definovaný přístup. Existuje několik postupů, mezi nimiž můžeme uvést například kvazistatistické postupy, které vycházejí z konverze kvalitativních dat do kvantitativního formátu. Jiný postup je založen na šabloně, která vychází z navrženého kódovacího systému. Velmi často používanou metodou je editovací postup, který je založený na interpretaci. Typickým představitelem je postup zakotvené teorie. Posledním příkladem jsou postupy založené na hloubkovém proniknutí do textu, které jsou silně interpretativní a vyžadují maximální vhled a intuici výzkumníka. (Robson in Hendl, 2008, str. 225)

„Analýza dat případové studie nemusí vycházet z nějakého zvláštního přístupu, nýbrž může využít postupy známé z etnografického přístupu nebo metody zakotvené teorie“ (Hendl, 2008, str. 226).

Celý kvalitativní výzkum je velice ovlivněn osobností výzkumníka. „Výzkumník se snaží dát smysl shromážděným údajům z případové studie“ (Hendl, 2008, str. 226). Hledání významu dat je hledání témat, pravidelností a vztahů. Podle Stekea (1995) nelze identifikovat okamžik, kdy analýza začíná. Podle něho je výzkumník schopen odhalit význam pomocí jedné události. (Hendl, 2008, stránky 223-226) (Steak in Hendl, 2008, str.226)

„Analýza orientovaná na případ uvažuje případ jako celistvou entitu a hledá konfigurace, asociace, příčiny a následky uvnitř případu, případně provádí komparaci mezi několika málo případy“ (Miles&Huberman in Hendl, 2008, str. 226).

4.4.4.1 Transkripce

Při analýze dat jsem pracovala s prepisy rozhovorů, které jsem pro účely snadnější a přehlednější formy mírně upravila. Doslovná transkripce je pro čtenáře náročný a obtížně čitelný text a pro naše potřeby nežádoucí. V tomto výzkumu se soustředím především na obsah. Z tohoto důvodu jsem rozhovory redukovala již při prepisu. Jako ukázkou uvádím přepis s nulovou redukcí:

„No a co se týče jako popisu tý obce tak už jsem řekla, že je to horní část a dolní část, my momentálně jsme v té dolní části. A horní část to je ta hornická osada, kde se s tou výstavbou začalo, a protože těch horníků tady tenkrát kdysi, a ten kopec je docela malej, bylo hodně, tak tisíc dokonce třítisíce, nevím přesně, v tom 17. století to bylo hodně, tak se tam začaly stavět domy městskou zástavbou jo, což dneska obci přináší strašlivý problémy.“

Stejný úryvek text po redukcí:

„A co se týče popisu obce, tak to byla horní část a dolní část. My jsme v té dolní části. A ta horní část, to je ta hornická osada, kde se s tou výstavbou začalo. A protože těch horníků bylo kdysi hodně tak přes tisíc nebo dokonce 3 tisíce, teď nevím přesně, ale v tom 17. století to bylo hodně, a ten kopec je docela malý, tak se tam začaly stavět domy městskou zástavbou, což dneska přináší té obci strašlivé problémy.“

4.4.4.2 Vyhodnocování dat

Vyhodnocování dat je finální částí výzkumu, která vyžaduje vysokou míru citlivosti výzkumníka ke vztahům, které vyvstávají při analýze. „Při kvalitativní analýze a interpretaci jde o systematické nenumerné organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnosti, datové konfigurace, formy, kvality a vztahy.“ (Hendl, 2008, str. 223)

Analýzou dat je již přiřazení významu prvnímu dojmu v terénu a je to také konečná kompilace dat a poznatků. Na nasbíraná data jsem zaměřila pomocí analýzy orientované na případ, kdy je na data nahlíženo jako na celistvou entitu. (Hendl, 2008, str. 226)

4.5 Interpretace dat

Základním prizmatem, jak na danou výzkumnou oblast nahlížet, bylo porovnání východní a západní části hřebene Krušných hor. Ačkoliv prošly tyto oblasti obdobným vývojem, existují mezi nimi rozdíly.

Při výběru respondentů jsem se zaměřila na elity, tedy osoby, které ze své pozice mají určitý přehled, zájem o dění a vykazují vyšší aktivitu. Musíme však zohlednit, že jejich nároky, tedy nároky aktivních lidí, můžou být vyšší než nároky lidí, kteří nejsou tolik aktivní v rámci společnosti. Při interpretaci jejich rozhovorů nás zajímá, jakou reflexi místa mají elity ve východní a západní části Krušných hor. Text rozdělíme podle témat, která vzešla z výzkumných otázek a rozdělíme je do kapitol Příroda, krajina, sociální zázemí, místní společenství, turismus, v nichž budeme obě části porovnávat.

Již při tvorbě rozhovorů jsem navrhla okruhy témat, která objasňují vztah člověka k místu - kvalita života, aktivita nebo pasivita ve vztahu k místu a místnímu společenství, historie a její vliv na současnou podobu života. Otázky, které se týkaly přírody, krajiny a vztahu k nim, se prolínaly všemi okruhy. Podle analýzy rozhovorů došlo k mírné úpravě témat. Rozhovory vygenerovaly také dvě další témata, která jsou společná pro obě dvě části.

4.5.1 Příroda

Hlavním pilířem vztahu k místu je pro dotazované příroda. Při popisu pocitů, které někteří z dotazovaných zažívají ve vztahu k přírodě, používají často expresivních výrazů: je to prostě „bomba“, příroda mi energii vrací nebo syrové prostředí, život je zde krutý, extrémní podmínky. Prožitek přírody se v některých projevech na obou stranách vzácně shoduje.

„Takový únor, když je čerstvě napadlý sníh, šmolková obloha, slunce... Nádhera. (...) Když jsem bydlela ještě v dětském domově (kde paní Řebíková pracovala 20 let- pozn. K.T.), tak jsem celkem pravidelně sledovala z okna západ slunce. Je to zážitek. Každý den vypadá ten západ jinak“ (Příloha č. 1 Řebíková, 2011, str. 2).

„A ty západy slunce jsou tam úchvatné. A to bych jinde nezažil“ (Příloha č.16 Horník, 2011, str. 5).

Respondenti prožívají přírodu denně a příroda je tím hlavním činitelem, proč v místě zůstávají nebo byla rozhodujícím faktorem při výběru místa pro život. Pro některé je součástí domova, v kterém vyrůstali (Jeřábek, Löffler, Chladová, Frank, Ždiárský, Kubiš). Pro jiné je prostředím, kde mohou realizovat své aktivity, ať už sportovní (Müllerová, Lakatoš, Králová, Kepičová, Elznic, Horník, Klimeš) nebo turistické (Řebíková, Pakosta, Bendíková, Heller, Zelenka). Na tomto vztahu k přírodě jsem neshledala zásadní rozdíly, i přes fakt, že východní Krušnohoří bylo více ovlivněno spadem kyselých dešťů.

Naopak výrazný rozdíl ve vnímání přírody v obou částech vyplývá z míry poškození životního prostředí v minulosti. Na východě na současný stav přírody nahlížíjí porovnáváním s minulostí. Popisují původní porosty, pak jejich devastaci a jejich viditelnou obnovu. Z výpovědí vyplývá, že nejvíce se poškození dotklo obyvatel obce Kovářské, Loučné pod Klínovcem a okolí Klínovce.

„Takže pro mě je ta příroda důležitá a naštěstí je zde i hezká, a to i navzdory tomu, čím vším si tady prošla. V 70. a 80. letech šly lesy do háje“ (Příloha č.12 Ždiárský, 2011, str. 1).

„Trvalo to asi tak deset let, kdy se nám ty lesy změnilly v pahýly. Fotky toho šly i do světa, aby lidé věděli, jak my tady hrozně žijeme. Ale nyní už je to zhruba deset let opět dobré“ (Příloha č.14 Kepičová, 2011, str. 1).

Na západě popisují přírodu nekomplikovaně jako krásnou, nádhernou a podobně. U některých respondentů jsem zaznamenala výroky, kdy porovnávají nepoškozenou přírodu na západě se s devastovanou na východě. V karlovarské části hor přetrvává kliše, že ve východní části je stále horší životní prostředí. Je to pravděpodobně i z toho důvodu, že ve výpovědích se objevuje, že nemají potřebu jezdit do východní části Krušných hor nebo informace o této oblasti aktualizovat.

„Ústecké Krušnohoří je mi cizí, tím důlním průmyslem a tím, jak je to tam zdevastované“ (Příloha č.16 Horník, 2011, str. 2).

„Karlovarské Krušnohoří zn. Západní Krušnohoří, bylo vždy neporušeno exhalacemi a kyselými dešti, které byly v té severní části Krušných hor, tzn. od Klínovce dál na sever. Tam stály mrtvé lesy, stromy uschlé na stojato“ (Příloha č.8 Heller, 2011, str. 2).

„Přímo tou přírodou asi ne, ale určitě jistý rozdíl vnímám. Ústecké Krušnohoří neznám tedy tak dobře, jako to naše karlovarské, ráda bych ho více poznala, protože to je také zajímavá část Krušných hor. A ta pomyslná hranice tady existuje. To, co je za Klínovcem je jiný kraj, spadá to jinam, není to u nás tak propagované a známe tu méně“ (Příloha č.10 Chladová, 2011, str.1).

„Abych byl upřímný, já to tam nějak mimořádně neznám. Občas tam jezdím, řekl bych, že to životní prostředí je tam horší, než tady. Zrovna Nové Hamry patřily k obcím, které byly nejméně zatíženy emisemi. To byla výjimka. My máme výhodu, že ze všech stran jsme obklopeni kopci, takže ty emise nás přeletí a nic se u nás nedrží, což je nesmírná výhoda této obce. A myslím si, že tam jsou na tom trochu hůř. Jednak je to dané tím dolováním – ta krajina je trochu rozbitá. Ale to prostředí tady je daleko lepší“ (Příloha č. 15 Kubiš, 2011, str. 2).

4.5.1.1 Krajina jako prostor realizace

Krajinu jako prostor k žití reflektují na obou stranách stejně. Uvědomují si její výjimečnost a krásu. Rozdílné jsou pak v názory na využití krajiny, z hospodářského hlediska.

Na západě popisují zcela konkrétně, jaký je stav krajiny a mají jasnou představu o tom, jaká by měla být. Z výpovědi respondentů vyplývá, že nechtějí na stávajícím stavu nic měnit. Pokud by ji měnili, tak k obrazu krajiny, kterou udržovali sudetští Němci.

„Já jsem pro vyhlášení CHKO a jsem pro to, aby ta krajina byla taková, jaká byla např. ve 30. letech“ (Příloha č.6 Lakatoš, 2011, str. 4).

„Řekl bych, že je to podstatně horší, než to bývalo. Dnes tu máme spoustu luk, které se obhospodařují z 10%. Pamatuji dobu po válce, prakticky celé Hamry se sekaly, byla to udržovaná krajina, jako vidíte např. v Německu“ (Příloha č.15 Kubiš, 2011, str. 4).

Na západě je také velmi dobrá informovanost o místech, která jsou začleněná do systému ochrany přírody např. Natury 2000 (Ptačí oblasti), nebo jiného druhu ochrany (Národní přírodní Rezervace).

„Jsou tady chráněná krajinná území, to znamená, že jsou zde rašeliniště. A jsou to oblasti, do kterých se musí vstupovat citlivě. Jsou zařazeny do Natury 2000, takže je na některých místech velká stavební uzávěra. A já to vidím kladně, protože pokud by to tak nebylo, tak věřím tomu, že by se to tu celé zničilo, zastavělo domy pro turisty“ (Příloha č.9 Králová, 2011, str. 2).

Krajina je pro respondenty prostorem pro realizaci, ať už z hlediska osobního vyžití (rekreace) nebo z hlediska obecně prospěšného. Za zmínku stojí zejména snaha občanského sdružení Abertamy o nalezení místa společného setkávání s původními obyvateli, která je dokladem citlivého zásahu do krajiny a připomnění si její historie.

„Původně jsme chtěli na místě bývalého kostela odkrýt podlahu, dát tam lavičky apod. Podlahu jsme nenašli, tak jsme postavili „krušnohorský oblouk“ a každý rok na Sv. Václava (protože to byl kostel sv. Václava) tam děláme setkání, pozveme původní obyvatele (už jsou snad jen 3 nebo 4)“ (Příloha č.7 Löffler, 2011, str. 4).

Z výpovědí elit na východě nevíme, jestli se tam vyskytují nějaké oblasti, které jsou chráněné. Chybí konkrétní popis území, které by se dalo chránit nebo naopak chybí důvody, proč oblast nechránit. Ke stejným závěrům docházíme v oblasti rozvoje krajiny; chybí popis, konkrétní plán. Z výpovědí nevyplývá specifický názor, jakým způsobem krajinu rozvíjet, jak jí udržovat.

Právě v potenciálu krajiny vidí elity v západní části ideální podmínky pro turistiku. Hovoří o krajině, která je pro turistiku jako stvořená. O rozvoji turistiky mají jasnou představu, uvádějí konkrétní plány na její rozvoj. Zajímavý je postřeh pana Löfflera, který podtrhuje důležitost výjimečnosti, pro přilákání turistů.

„Takže tady se vše odehrává na bázi nějakého penzionu, hospody, které jsou vesměs všechny stejné, a to si myslím, že je to, co zde chybí, aby to přitáhlo turisty (...)Musí to být místní specialita.“ (Příloha č.7 Löffler, 2011, str. 5).

Zajímavé je také to, že nikdo nevyzdvihl případné propojení turismu se sudetoněmeckou minulostí oblasti, což je zřejmě obecně spojeno s negativním obrazem těchto událostí, který stále ještě v české společnosti panuje.

Na východě i západě se elity shodují, že zázemí pro turisty je vybudované, že je dostatečná kapacita ubytovacích zařízení a podobně. Turistika je v obou případech považovaná za oblast, která by se měla i nadále rozvíjet.

Plány na rozvoj turistiky nejsou ve východní části tak rozvinuté, což je také patrné z pobytu ve zkoumané oblasti. Výjimku tvoří pouze obec Loučná, která alespoň podle pohledu obce vypadá, že turistice je podřízeno vše.

4.5.1.2 Využití krajiny

Pohoří Krušných hor prošlo během staletí významnými změnami, jak jsme zmínili výše. Několik set let těžby, družstevní zemědělství, velký úbytek obyvatelstva a environmentální katastrofa zanechaly na povrchu nerasmazatelné stopy. Koncem minulého století došlo k útlumu těchto činností, doly byly zavřeny, zemědělská družstva rozpuštěna, příroda se sama obnovila. Podle výpovědí jednotlivých respondentů jsou tyto stopy stále přítomné. Někteří se zmiňují o pozůstatcích důlní činnosti a mají zájem jí mapovat, zpřístupnit veřejnosti atd.

„Je zde i snaha zpřístupnit Mikulášskou štolu veřejnosti a udělat z toho lákadlo pro cestovní ruch“ (Příloha č. 1 Řebíková, 2011).

„Když se podíváte na kopec naproti, to je šachta. Kopec opodál na té louce – to je také šachta. Pod tím je další šachta. Je zde jeden z nejstarších dolů – Mauricius, který byl v činnosti od 15. stol, kdy se zde začalo, až do éry jáchymovských dolů“ (Příloha č.8 Heller, 2011).

„Snažíme se o různé aktivity jako „stříbrná stezka“, dále se snažíme o zapsání některých hornických památek do UNESCO“ (Příloha č.16 Horník, 2011).

Zemědělství nemá podle dotazovaných až na výjimky v Krušných horách budoucnost. Většinou se o louky starají soukromí zemědělci, kteří využívají granty z dotací Evropské unie.

„Pamatuji dobu po válce, prakticky celé Hamry se sekaly, byla to udržovaná krajina, jako vidíte např. v Německu. Máme pronajato asi 30 ha obecních pozemků, které se posekají, něco málo se vypase, jsou zde asi 2 stáda ovcí, ale v podstatě ta krajina tady zplanila“ (Příloha č.15 Kubiš, 2011).

„Kdežto u nás, co se mohlo, to se zbouralo, nechalo se pár vísek jako Boží Dar nebo Horní Blatná a ten zbytek úplně vymizel z té krajiny, na které se ještě následně podepsaly Státní statky, které v tom pásu Krušných hor, co mohly, tak scelily do jedné velké plochy, čímž té krajinetvorbě nijak nepomohly, spíše naopak a teď teprve se to vrací tam, kde by to mělo být, a to přirozenou cestou“ (Příloha č.16 Horník, 2011).

4.5.2 Kvalita života a občanská aktivita

4.5.2.1 Materiální hledisko

Na rozdíl od již vybudovaného zázemí pro rekreanty, si respondenti ze západu stěžují na nedostatek služeb (obchody, školy, lékař, veřejná doprava), na nezaměstnanost. Na západě je asi nejpálčivějším problémem špatný stav silnic. Zlepšením kvality dopravní infrastruktury podmiňují často nárůst v oblasti turistického ruchu.

Ale služby jsou zde na velmi nízké úrovni. Bojujeme teď např. o poštu. Bojujeme o krám, ten byl několikrát zavřený. Doktor už sem nejezdí. Policie zmizela. Takže všechny ty běžné služby, které dřív existovaly, se ztratily. Zaměstnanost je tady špatná. V Hamrech je zaměstnáno, když to tipnu, 20 lidí. Takže ta kvalita života tady není nic mimořádného“ (Příloha č.15 Kubiš, 2011, str. 5).

Problematika nezaměstnanosti je spojována s aktivitou místních v rámci společenství.

„Vzhledem k tomu, že je zde velká nezaměstnanost, která vznikla tím, že místní rukavičkářské závody zkrachovaly, a v Abertamech tam pracovaly dvě třetiny obyvatel,

takže místní lidé neumí nic jiného, než šít rukavice. Tím pádem je těžké uplatnit se v jiných oborech, protože je neznají a nemají proto jinou práci. Dojíždět odsud za prací se jim absolutně nevyplatí, protože projedou měsíčně 2 500 Kč a dole si vydělají 8 tisíc, takže když zůstanou doma, dostanou 5 tisíc podpory, tak jsou na tom stejně. A protože mají tíživou finanční situaci, jsou pesimisti a prostě všechno negují a nemají zájem o nějaké budování nebo krášlení města Abertam. To je vidět i na rozdílu mezi Abertamama a Hřebečnou. Na Hřebečné je cca 40 stálých obyvatel, ostatní jsou chalupáři. Chalupáři si své chaloupky udržují, zatímco místní v Abertamech nemají finance na to, aby si své domečky zvelebovali a udržovali“ (Příloha č.8 Heller, 2011, str. 4).

Elity z východní části příliš nereflktují problém služeb. Poukazují také na špatnou dopravní infrastrukturu a jejich zájmem je udržet základní školu. Vůbec se nezmiňují o míře nezaměstnanosti, pouze o snaze vytvoření pracovních míst. Taktéž zcela chybí pozastavení se nad pasivitou místních obyvatel ve spojení s místním společenstvím.

4.5.2.2 Sociální hledisko

Elity na západní straně Krušných hor jsou schopny jasně pojmenovat problémy, které s sebou přinesla demografická změna v polovině minulého století.

„A co se obyvatel týče, tak je to tu směsice. Už tu není vlastně nikdo z těch, co byli odsunuti. Co se Němců týče, tak jsou tu ti, kteří sem byli odsunuti z jiných částí Československa a pak se tu vlastně dosazovalo, převážně ženami s dětmi, jejichž muži byli zabiti ve válce nebo byli zavřeni. Pak jsou tu lidé, kteří přišli jako já, pak jsou tu ti, kteří přišli po revoluci za podnikáním, a pak tu máme i Ukrajince, kteří sem přišli za prací. Nemáme tady Vietnamce, kteří jsou ale ve vesnicích okolo. Nemáme tu Romy. A teď je tu nový fenomén, je tu poměrně dost Holanďanů, ale i Němců, kteří se zde usídlují na důchod. Takže je to tu neskutečná směsice lidí, kteří nemají a ani nemohou mít historii, tím pádem nemají ani tradice a jsme zde totálně bezbožní. Je tu taková zvláštní sorta lidí, kteří přišli ze sportovního prostředí, mají rádi sport a i se sem kvůli tomu nastěhovali (Příloha č.16 Horník, 2011, str. 1).

„Také ta občanská společnost zde nefunguje a to je velká škoda. Není to taková ta klasická vesnice, kde se lidé večer sejdou na pivo, aby si popovídali. Projevuje se tady ta česká vlastnost radši nikomu nic neříct, aby se nikdo nic nedozvěděl.. Na té německé straně to tak není. Tam se lidé scházejí, jsou přátelšší. Myslím, že je to dané i tou historií, kdy Boží Dar nemá původní obyvatelstvo. Jsou tady Němci, kteří zde zůstali, a to je jen pár rodin. Jinak tady nejsou staré rodiny. Kdežto na té německé straně jsou rodiny, které tam sídlí už mnohem déle. Takže možná je to tím, že místní nemají takový vztah k té krajině, k tomu místu a neváží si jeden druhého“ (Příloha č.10 Chladová, 2011, str. 3).

Ve východní části Krušnohoří se neobjevuje spojení související se sudetskými Němci. Respondenti tady vnímají spíše základní sociální vazby než zprerhané vazby z minulosti.

„Ale v čem je tedy to vesnické prostředí „zvláštní“ – nemá člověk výběr přátel. Ve městě máte škálu lidí, z kterých si můžete vybírat, obklopuje Vás hodně sousedů a můžete si po těch známých „šáhnout“ jinak, kdežto tady je ten rozsah tedy velmi omezený. Takže člověk si musí na té vesnici umět vystačit sám. A co bych ještě ráda podotkla, a to z pohledu člověka, který se zde nenarodil – když sem přijdete ve 30 letech, tak jste cizinec, pro někoho i po 20 letech. Dneska už mě tedy berou jako domorodce, ale přeci jenom už je to 36 let, co zde žiji. A ti, co si pamatovali, že jsem se přistěhovala, tak ti postupně odcházejí, takže už jsou zde generace, které mě mají zakódovanou jako „ona je tady“ a už si nepamatují, že jsem někdy přišla. Ale pořád nemám ten základ, protože základ na kontakty se tvoří v dětství, mládí atd. Například Bára, ta se tu narodila, s dětmi chodila do školy, takže ona, ať se mrkne na jakoukoliv stranu Hory Sv. Kateřiny, tak tam bude mít někoho známého, s kým chodila do školy, nebo má jinou vazbu přes přátelství. Takže když se člověk někde přestěhuje, tak si omezuje možnost kontaktů“ (Příloha č. 1 Řebíková, 2011).

4.5.3 Kultura, tradice, patriotismus

Z výpovědí elit jasně vyplývá absence jakéhokoliv kulturního vyžití. Více si tohoto problému všimají na západě. Spíše ale konstatují, že kultura není, než by vyjadřovali touhu napravovat fakt její absence. O kultuře v pravém slova smyslu (koncerty, divadlo, výstavy)

se zmiňovala pouze paní Králová: „*Zde může žít člověk, který dokáže žít bez většího množství kultury. Protože tu najdete až v Karlových Varech*“ (Příloha č.9 Králová, 2011, str. 3).

Kulturu mají respondenti spojenou s kulturou sudetoněmeckou. Nová, zdá se, v průběhu 65 let zatím nevznikla. Vyzdvihla bych komentář pana Löfflera, kdy poukazuje na fakt, že ve školách se neučí místní kultura a jinak se o ní nově přichozí nemohou dozvědět.

„*S poslední světovou válkou odešlo nebo bylo odejito místní obyvatelstvo, které zde mělo jakousi kulturu, a ta zanikla. A žádná nová nevznikla. Takže je zde takové vakuum. A to je další věc, která této krajině chybí. Nejsou zde žádné osobnosti. Hudebníci, manažeři továren, ty mozky, všichni odešli a zbyli zde jen dělníci. A kultura zde vlastně žádná není. Ta německá, která zde byla, tak ta se moc nenesí, ve škole se o ni neučí*“ (Příloha č.7 Löffler, 2011, str. 5).

Na této výpovědi pana Löfflera je zajímavé, že od druhé světové války v Krušnohoří nepůsobil a nepůsobí žádný místní umělec.

V některých místech se podařilo navázat na historii, např. Muzeum Letecké bitvy nad Krušnohořím v Kovářské. Navázat na slávu Rukavičkářských závodů se snaží v Abertamech.

4.5.4 Hranice vnitřní

4.5.4.1 Hranice vnitřní

Předěl mezi oběma částmi Krušných hor, který je postřehnutelný i pro člověka zvenčí a o kterém se respondenti v průběhu rozhovorů zmiňují, je geomorfologický. Rozdíl v reliéfu povrchu je patrný. Pohoří Krušných hor se z toho hlediska dělí na dvě části. Východní část je tvořena Loučenskou hornatinou, která je charakteristická větší členitostí a strmostí. Západní část tvoří Klínovecké hornatina, která má pozvolnější charakter. Tato hranice je zároveň hranicí mezi dvěma kraji, Ústeckým a Karlovarským. Hranice existuje nejen fyzicky či správně, ale i jako pomyslná hranice mezi obyvateli jednoho pohoří. Respondenti jak z východní části, tak ze západní části Krušných hor vnímají hranici, která je tvořena horou Klínovec.

Respondenti z východní části vnímají západní část Krušných hor, tedy část za „hranicí“ jako oblast neznámou.

„*Klínovec je vnímán jako ostrá hranice a za tou hranicí jsou lvi!*“ (Příloha č.12 Ždiáříský, 2011, str. 1).

„*A víte co je zajímavé? Boží Dar, kde dříve byla hranice s Německem, je opravdu hranice. Nevím, čím to je, ale faktická hranice je, i když tam není. My nevíme nic o nich, oni nevědí nic o nás*“ (Příloha č.13 Frank, 2011, str. 2).

V jiných případech jako oblast s lepším financováním, lépe rozvinutým turistickým ruchem s lepším mediálním obrazem.

„*Je vidět, že na té karlovarské straně je více financí, jsou tam lepší komunikace atd.*“ (Příloha č.4 Müllerová, 2011, str. 1).

„*Ale řekl bych, že tam ten turismus víc žije*“ (Příloha č.2 Jeřábek, 2011, str. 1).

„*Karlovarský kraj mi připadá víc medializovaný, víc známý atd.*“ (Příloha č.13 Frank, 2011)

Jak už bylo výše naznačeno, respondenti ze západní části popisují východní oblast tak, že ji sice „moc“ neznají, ale podle nich má tato část Krušných hor poškozené životní prostředí.

„*Abych byl upřímný, já to tam nějak mimořádně neznám. Občas tam jezdím, řekl bych, že to životní prostředí je tam horší, než tady*“ (Příloha č.15 Kubiš, 2011, str. 2).

„*Ústecké Krušnohoří je mi cizí, tím důlním průmyslem a tím, jak je to tam zdevastované*“ (Příloha č.16 Horník, 2011, str. 2).

Také si všímají, že turismus je v západních Krušných horách rozvinutější.

„*Možná má ta karlovarská část tu výhodu známějších center – Nejdek, Boží Dar, Klínovec...Ten sever je takový, nechci říci zanedbatelnější, ale jsou tam menší městečka a chybí tomu propagace. Když se zeptáte, jestli jsou za Mostem Krušné hory, tak Vám řeknou, že ne, že ty končí Klínovcem. Takže lidé, co tuto oblast znají jen povrchně, vůbec nemají ponětí, jestli to končí za Mostem, nebo třeba v Lubech*“ (Příloha č.6 Lakatoš, 2011, str. 2).

„Existuje tzv. inteligenční potenciál a ten si myslím, že se usazuje více tady u nás. Inteligenční potenciál je samozřejmě i na druhé straně, ale tam se jim ještě nepodařilo se dostat z té fáze chataření na to trvalé bydlení. Kdežto tady je to tak, že ti lidé zde bydlí a do měst dojíždějí za prací. Je to ta generace 40+. Tohle si myslím, že se v Ústeckém kraji neděje. Ale je možné, že se mylím. A v Ústeckém kraji mi přijde, že vše chtějí nechat, tak jak bylo. A přijde mi, že na některých místech promarnili svoji šanci. Např. Hora Sv. Kateřiny vůbec nevyužila toho přílivu turismu“ (Příloha č.16 Horník, 2011).

4.5.4.2 Hranice vnější

Jak západní, tak východní část Krušných hor přímo sousedí s Německem, respektive s jednou jeho částí, Svobodným státem Sasko. Respondenti vnímají toto sousedství velice pozitivně.

Ve východní části by chtěli větší míru spolupráce.

„Já si říkám, že kdyby tady ta hranice nebyla, tak by tady ty tři vesnice vypadaly úplně jinak, protože za tou čarou je daleko víc živo, než tady. Myslím, že by to tomu prospělo“ (Příloha č. 1 Řebíková, 2011, str. 3).

„Nacházíme se v Krušných horách, máme to štěstí nebo smůlu, že nejsme přímo na hranicích s Německem, protože my jsme obec, která je dost velká, nicméně lépe si nyní žijí obce, které jsou na hranicích, protože mají jiné specifikum“ (Příloha č.14 Kepičová, 2011, str. 1).

Pro elity ze západní části Krušnohoří je německá strana příkladem, jak by to u nich mělo vypadat (viz.kapitola 4.2.3.1 Příloha č. 15 Kubiš, 2011, str. 4).

4.5.5 Absence koncepce

4.5.5.1 V architektuře

Architektura byla specifickým tématem celého výzkumu. Zajímavý fakt je, že žádná z položených otázek k tomuto tématu přímo nesměřovala. Po odsunu německých obyvatel došlo k redukci mnohdy několikatisícových měst na obce s pár sty obyvatel. To zapříčinilo, že v dnešní horské vesnici stojí vilové domy z první poloviny 20. století. Tento fenomén se vyskytuje na obou dvou stranách shodně a je také obdobně reflektován. Hlavním problémem, který je společný pro většinu obcí, je územní plánování. K dokreslení situace na východní straně slouží následující úryvky rozhovorů.

„ A co se týče popisu obce, tak to byla horní část a dolní část. My jsme v té dolní části. A ta horní část to je ta hornická osada (...) Tam začali stavět domy městskou zástavbou, což dneska přináší té obci hrozné problémy. Parkování atd., protože jsou to i vyšší domy, kde je víc partají a málo místa na ulici a ta městská část – my jsme zvyklí vesnice v horách, že to má určitý charakter, jednotlivé domky, a to právě ten vršek není. A když si člověk uvědomí v čem to je, tak to působí trochu divně a jsou s tím i problémy. Obrovské problémy. Kdežto dolní část, sem když vjedete, tak vjedete do ráje“ (Příloha č. 1 Řebíková, 2011).

„Nemáme územní plán. A nemáme ho z toho důvodu, že nám řekli, že by bylo nejlepší mít digitalizovanou mapu, to není náš problém, to je problém katastrálního úřadu. A současná urbanistická studie, která v současné době nahrazuje ten územní plán, je platná do roku 2015, takže podle toho se můžeme řídit. Prostě s legislativou státu je problém“ (Příloha č.14 Kepičová, 2011, str. 5).

Pan Zelenka a pan Elznic posunuli problematiku v architektuře. Vnímají rozdíl mezi oběma kraji v rámci historických událostí.

„Myslím, že ta městečka nebyla tak zničena jako tady, osídlením. Je to mnohem udržovanější. Já to znám až po Kraslice a přijde mi to tam v lepším stavu, jak tady. Tady to bylo spíš takové opuštěnější. Tak ten Boží dar měl vždy prioritu, byl známý, má tam ty Abertamy, Pernink atd. a tam to bylo mnohem více udržované a byly tam i lepší stavby. Takové ty domy vilového typu a to my zde nemáme“ (Příloha č.5 Zelenka, 2011, str. 1).

„V Karlovarském je více starousedlíků. Když vezmu Boží Dar, Pernink, Abertamy atd., tak je tam více lidí, kteří jsou jako starousedlíci. A to je pak jiný vztah a přístup“ (Příloha č.11 Elznic, 2011, str. 1).

Jak jsem již uvedla, v západní části vnímají tuto problematiku podobně, dokážou ji ale přesněji formulovat.

„Obce nemají regulační plány, a když půjde do tvrdého, tak to může končit i u soudu, protože není žádné omezení. Ted' se to např. stalo v Perninku, postavili „kostku“ barák, který tam nemá absolutně co dělat. A pak si přečtete v časopise, jaká je to naprostá bomba. Samozřejmě každý na to má jiný názor, já si myslím, že jsou domy typicky horské, které vytvářejí ten ráz hor. A tyhle satelitní stavby ten ráz nenávratně ničí. Druhá věc je, že např. v Abertamech bylo poměrně dost peněz, během 30. let byli docela slušně bohatí a postavili si tam baráky, které tam nemají co dělat. Je tam např. vila, která je kulturní národní památkou, ale je to typickej barák. Takže jsou tam arkády, které dokážou dělat v zimě neplechu, ale už to tam je a z dnešního pohledu to vypadá hezky“ (Příloha č.6 Lakatoš, 2011).

Díky výše zmíněným postřehům se můžeme zamyslet nad tím, co je typický horský dům. Je to tzv. alpský dům s dlouhou sedlovou střechou, který je k vidění u německých sousedů na venkově a ve vyšších nadmořských výškách nebo je to česká roubenka, charakteristická svými pruhy? Neexistuje ideální model horského stavení. Města a vesnice v Krušných horách stavěli čeští Němci. Z toho vyplývá, že je zde patrný český i německý vliv. Původně to byla města s pro ně typickou městskou zástavbou a členěním. Na některých místech tak dochází k přetváření této původně městské architektury na „typicky horskou“, jak dokazují slova pana Löfflera:

„Hlavní nešvar, který zde je, a který jinde vidět není nebo já jsem si ho nevšiml, je, co lidé dělají místní architektuře. Zdí okna a dveře do ulice, dají prkna na barák, pod kterým je štuk a udělají z něj srub“ (Příloha č.7 Löffler, 2011).

Tento postřeh, ve kterém pan Löffler upozorňuje na necitlivou přestavbu domu městského typu se štukovou omítkou na srub, odpovídá třetímu způsobu vztahování se k přírodě podle Norberg-Schulze v kapitole 2.1. Podle této teorie současný majitel nebo stavitel domu přeložil do stavby přírodní charakter tak, jak ho chápe on.

4.5.6 Chalupáři

Důležitý je však poznatek, že v místech, kde je nižší koncentrovanost chatařů na jednom místě, více se asimilují se starousedlíky. Jejich zapojení do aktivit místního společenství je zcela individuální. Tento trend se objevuje v Kovářské a Hoře Sváté Kateřiny.

„Tady (se rekreatanti zapojují, pozn. K. T.) velmi málo, protože jich tu moc nemáme. Jinak tomu určitě bude v Loučné (část města se jmenuje Háj, kde je téměř 100% chatařů, pozn. K. T.). Jinak mám radost, že z rekreatantů se nám pomalu stávají obyvatelé. Když přestanou pracovat v údolí, tak zjistí, že se zde dá žít celoročně a zůstávají zde“ (Příloha č.14 Kepičová, 2011).

Na druhou stranu v místech, kde jsou rozsáhlé enklávy chatařů (například část města Abertamy Hřebečná je z 90% rekreatantskou oblastí stejně jako výše zmiňovaný Háj v městě Loučná pod Klínovcem), se rekreatanti jako celek podílejí na společenských aktivitách více. Je nutné ale podotknout, že je otázkou, do jaké míry je jejich aktivita směřována směrem dovnitř, do vlastní komunity, a do jaké míry je to aktivita v rámci celé obce. Svědectví o takovéto aktivitě rekreatantů směrem ven je komentováno i panem Hellerem z Hřebečné:

„Rekreatanti zde pořádají své společenské akce, např. sportovní soutěž opakující se každý rok, myslím, že už je nějaký 10. ročník volejbalového turnaje zde ha Hřebečné, kterého se zúčastní chalupáři a kdokoliv, kdo dá dohromady tým, takže se zúčastní z Horní Blatný, z Perninku, z Ostrova“ (Příloha č.8 Heller, 2011).

Zároveň nelze tvrdit, že se chalupáři z koncentrovaných chatařských oblastí trvale neusazují v místě. Rekreatantské kolonie v Abertamech a Loučné pod Klínovcem jsou pohledem respondentů kladně přijímanou entitou, která se pozvolna stává součástí místního společenství.

„Chataři jsou, je jich hodně, jsou i ve sdružení (...) Někteří, co jsou na těch chatách, se tam přestěhovali a nahlásili si tam i trvalé bydliště, spousta jich tam zůstává celoročně, takže z té chatové osady (Hřebenná) se pomalu stává osídlená oblast“ (Příloha č.6 Lakatoš, 2011).

Podle výpovědí respondentů ohledně aktivity nebo pasivity rekreatantů nalézáme 4 typy projevů:

1. Ti, co se nezapojují do společenských aktivit. Jezdí pouze za rekreací.
2. Ti, co se zapojují, jen když se jich to bezprostředně týká.
3. Ti, co se zapojují jako skupina. Pořádají v rámci svého společenství akce, do kterých zapojují i starousedlíky.
4. Ti, co se asimilují se starousedlíky.

Za největší nešvar, který se objevuje v odpovědích často, je považována nejednotná koncepce v oblasti výstavby. Předmětem kritiky jsou opuštěné rozpadající se domy, nevhodné rekonstrukce a novostavby i původní městská zástavba. V případě obce Kovářská paní starostka označila neexistenci územního plánu za skutečnost, která nejvíce škodí obci.

„A nelíbí se mi koncentrovanost zastavění některých sídelních území, nechci teď jmenovat konkrétní obce nebo města, a že si na to lidé nedávají pozor. Obce nemají regulační plány, (...)“ (Příloha č.6 Lakatoš, 2011).

„A nelíbí se mi, co staví lidé. Já se ani nezamýšlím nad nějakým venkovským urbanismem, protože to je tak roztržité a různorodé a spíše zde převažují starší stavby. Kovářská se mi líbí jako celek, tedy kromě paneláků. Kovářská má jiný charakter, než ostatní vesnice“ (Příloha č.12 Ždiárský, 2011).

„A když jsme tenkrát zabloudili na Sv. Kateřinu, měl jsem pocit, že jsem ve válečném filmu. Ono i teď je to pořád takové“ (Příloha č.2 Jeřábek, 2011).

„Dříve zde byl průmysl a zůstaly zde z těch dob stavby, které padají, nikdo není schopný to zrekonstruovat nebo to odstranit. To jsou věci, které mi vadí. Abertamy vypadají trochu jako po válce“ (Příloha č.7 Löffler, 2011).

SPOLUPRÁCE

Na západní straně funguje mezi obcemi spolupráce. Obce plánují společné projekty v rámci české i německé části Krušných hor.

„Pak jsem členem obecně prospěšné společnosti. Krušné hory Erzgebirge, které sdružuje čtyři města, Horní Blatnou, Abertamy, Boží Dar, Jáchymov, kde podporujeme historii hornictví a vše, co je s tím spojeno. (...) Pak máme obecně prospěšnou společnost za účelem propojení Klínovce a sousedního Německa. Ono jde o to být v tom dění, vědět, co se děje a případně na to navázat a dělat věci společně“ (Příloha č.16 Horník, 2011).

Na východě se o spolupráci zmiňuje jenom paní Řebíková ve spojitosti financování místní školy.

„Dále využít toho, že zde máme školu a spolupracovat více se sousedními vesnicemi, aby se více podíleli na obecních příjmech právě kvůli té škole“ (Příloha č. 1 Řebíková, 2011).

První dojem z některých míst v Krušných horách může působit smíšeně. Místo malých horských vesniček a obcí jsou historické obce s městskou zástavbou podobnou té ve vnitrozemí.

„Člověk se tu octne v syrovém prostředí, všeobecně drsná příroda, ale zejména klimatické podmínky, řekl bych extrémní, co se deště a sněhu týče, protože toto prostředí je jedno z nejdeštivějších vůbec v Krušných horách. Pak samozřejmě síly větru, která je tu 8,3 m/s roční průměr. A to je opravdu extrém. (...) A z toho samozřejmě vyplývá chuť nebo nechůť k pobytu zde, ať už se jedná o krátkodobý rekreační pobyt nebo přesídlení sem. Ten první případ se dá vždy „přežít“ (...) A pokud se jedná o ten dlouhodobý pobyt, tak vidím problém spíše u té něžnější poloviny obyvatelstva, protože ženy si hůř na tu zimu zvykají, jsou teplemilnější. Od těchto podmínek, které tu panují, se pak odvíjí vše. Je pravda, že někteří, kteří se sem přistěhovali, se pak velmi rychle zase odstěhovali.“ (Příloha č.16 Horník, 2011)

Identita obyvatel v pohraničí byla nejvíce ovlivněna odsunem většiny původních obyvatel. Byly zpřetrhány vazby na území, historii, kulturu, tradici. Vztah k místu stejně jako pocit domova si nově příchozí osídlenci museli postupně vybudovat. Důležitými činiteli pro usazení a zabydlení byl zajisté dostatek volných pracovních míst a možnost kvalitního bydlení. Sociální zázemí se vyvíjí s postem času a je vázáno na rodinu, přátele, kamarády. (Zich, 2003, str. 39) Výsledkem ztotožnění se s daným územím, v našem případě s oblastí Krušných hor, je fungující a životaschopná společnost, která se v rámci sociálních vazem rozvíjí. Jedním z indikátorů takové společnosti je existence volnočasových spolků. Zachování fungujících občanských a zájmových organizací je indikátorem hlubších tradičních vazeb a silnější regionální identity. (Zich, 2003, stránky 11-55)

Pojetí regionální identity, jak ji charakterizuje František Zich, je pro tuto práci klíčové i z toho důvodu, že je podle něj „založena na určitém historickém vědomí a na existenci

systemu hodnot a norem, jež jsou nejen individuálně osvojeny, ale kterými se individuum ztotožňuje s daným územím a skupinou“ (Zich, 2003, str. 22).

Obyvatele Krušných hor bychom mohli rozdělit do několika kategorií:

1. Původní obyvatelé, většinou Němci a jejich potomci.
2. Dosídlení obyvatelé bezprostředně po válce a jejich potomci.
3. Přistěhovalí obyvatelé, kteří přišli většinou za prací v období komunismu.
4. Nová generace, která se v Krušných horách narodila. Dnešní třicátníci.
5. Mladí lidé ve věku od 30-40, kteří přišli do Krušných hor i s rodinami většinou za sportem, zdravým životním stylem.

4.6 Výsledky interpretací

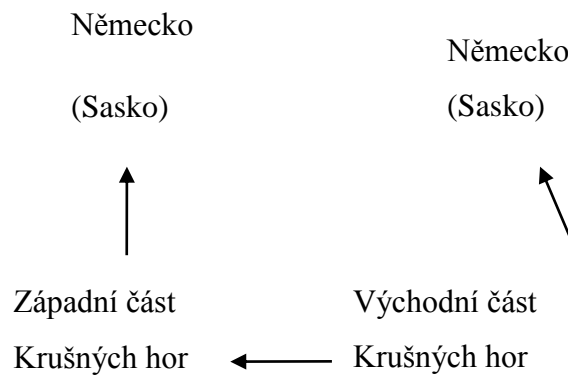
V závěrečné fázi analýzy a interpretace rozhovorů vybraných obyvatel východní a západní části Krušných hor jsem došla k následujícím výsledkům.

Reflexe vztahu obyvatel k místu ve východních a západních Krušných horách, která se objevuje v provedených rozhovorech, vykazuje shodné rysy v následujících tématech. Jako první velké téma uvádějí respondenti přírodu. Subjektivní reflexe vztahu obyvatel Krušných hor k místu, které obývají, je shodná. Dalším shodným rysem je reflexe krajiny jako prostoru k žití.

Následující oblasti jsou rozdílné nebo se shodují ve velmi malé míře.

Hlavním rozdílem mezi oběma oblastmi je obecně kvalitativní. Kde respondenti z oblasti východních Krušných hor témata ještě nenašli nebo je jen naznačují, tam jsou jejich protějšky žijící na západě schopni konkrétních popisů, hlubších zamyšlení, někdy i řešení a porovnání s východní částí. Další rozdíl je obecně v informovanosti respondentů jako celku. Východ vykazuje známky větší izolovanosti, vývojové zaostalosti jak v přemýšlení o daných tématech, tak v rozvoji turistiky a v míře reflexe historických událostí a jejich souvislostí, které se odrážejí do přítomnosti.

Vzájemné vztahy obyvatel mezi regiony by se na základě reflexí z rozhovorů daly znázornit v následujícím schématu:

Obě dvě části mají kontakty s Německem, které mají zájem prohlubovat, Německo je pro ně partnerem, od kterého se mohou inspirovat. Respondenti ve východní části reflektují, že na západě je jsou některé oblasti rozvinutější, na vyšší úrovni. Naopak západní elity pohlíží na východní část, jako na zaostalejší a se zdevastovaným životním prostředím, přičemž často zmiňují svou neznalost východní části Krušných hor.

Subjektivní vztah obyvatel k místu je na východě formován zejména přírodou. Na západě je také formován přírodou a vykazuje mnohem větší známky sociálního **procítění** historických vazeb.

Vztah obyvatel k místu z hlediska počtu a zaměření místních spolků vykazuje v souvislosti s touto otázkou na západě vyšší aktivitu a profesionálnější úroveň organizovanosti v různých sdruženích.

Reflexe obyvatel k místu ve východní části nevykazuje rysy, které by jednoznačně potvrzovaly nezájem o místní problémy a zvýšenou migraci. Nelze tedy kladně odpovědět na výzkumnou otázku, že v oblasti západních a východních Krušných hor došlo ke ztrátě vztahu obyvatel k místu.

5 Závěr

Diplomová práce „Vztah obyvatel k místu ve východní a západní části Krušných hor“ se snaží proniknout do problematiky vztahu současných obyvatel dané oblasti k obývanému prostoru. Tento vztah jsme se v první části práce pokusili objasnit pomocí několika teoretických východisek. Pomocí základní terminologie se snažíme definovat vztah obyvatel k místu. Zkoumanou oblastí je pohoří Krušných hor, které byly v minulosti osídleny německy mluvícími obyvateli. Historický vývoj území analyzuje rozsáhlá část, kterou tvoří historický náhled na vztahy Čechů a Němců v průběhu staletí, a která se zároveň snaží o vhled do problematiky česko-německých vztahů.

Praktická část práce se potom snaží empiricky prověřit, jaký je (i s ohledem na česko-německou otázku) vztah obyvatel východních a západních Krušných hor k místu, kde žijí. Pomocí kvalitativní metody je zpracováno osmnáct polostrukturovaných rozhovorů, vedených se zástupci elit (starostů, podnikatelů, členů spolků) vybraných oblastí východní a západní části Krušných hor. Závěrečná část práce rozčleňuje výsledky interpretací a analýz na několik klíčových kategorií, které vyplynuly z témat rozhovorů. Tyto kategorie (příroda, krajina a její využití, společenská aktivita, kvalita života, kultura, hranice vybraných oblastí, absence koncepce, zapojení rekreatantů a spolupráce) poukazují na shodné a rozdílné rysy vztahu obyvatel k místu ve východní a západní části Krušných hor a nastiňují témata, která se ve výpovědích jeví jako dominantní pro určení vztahu ke Krušným horám. V závěru práce shrnuje rozdílnosti dvou zvolených oblastí a jejich specifika a na jednoduchém schématu ukazuje, že vztah mezi východní a západní částí Krušných hor je mírně nevyvážený ve prospěch západní strany, a že obě zkoumané oblasti se vztahují ke svým německým sousedům. Tyto závěry by bylo do budoucna vhodné v další práci porovnat například s jinou oblastí v České republice, která nese podobnou historickou zátěž.

6 Seznam použité literatury

<http://www.loučna-pod-klinovcem.krusnehorycz.cz/historie.php>. (20.6.2011, 16:28).

<http://www.antikomplex.cz/o-nas/>. (20.6.2011, 22:00).

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10311528596-rekni-kde-ti-mrtvi-jsou/211452801380001-rekni-kde-ti-mrtvi-jsou/>. (2011).

http://cs.wikipedia.org/wiki/Sudeton%C4%Bmeck%C3%A9_krajansk%C3%A9_sдру%C5%BEEen%C3%AD. (21.6. 2011, 11:11).

<http://www.sudetsti-nemci.cz/cs/hist6>. (21.6.2011, 11:00).

http://en.wikipedia.org/wiki/Sudetendeutsche_Landsmannschaft. (21.6.2011, 11:11).

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Atent%C3%A1t>. (21.6.2011, 15:44).

http://cs.wikipedia.org/wiki/Sudety#Toponomastika_pojmu_Sudety. (22.6. 2011, 13:11).

http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/03/Deutsch__tscheschiche__Beziehungen/seite__zukunftsfonds__cz.html. (22.6.2010, 18:44).

http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/03/Deutsch__tscheschiche__Beziehungen/Deutsch__tschechische__beziehungen__cz.html. (22.6.2011, 15:17).

http://www.abertamy.eu/Historie.html#Historie_Abertam. (9.6.2011,21:30).

http://www.bozi-dar.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=886&id=1095&p1=25262. (9.6.2011,21:43).

<http://www.horasvatekateriny.cz/informace-o-meste/historie/historie-obecna/>. (9.6.2011,22:30).

<http://www.kovarska.cz/main/obec.htm>. (9.6.2011,22:40).

<http://www.novehamry.eu/z-historie-obce/d-11646/p1=213>. (9.6.2011,22:43).

Antikomplex, & kol. (2006). *Proměny sudetské krajiny*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa.

- Čornej, P., Čornejová, I., Rada, I., & Vaníček, V. (1992). *Dějiny zemí Koruny české I*. Litomyšl: Paseka.
- Gellner, A. (1993). *Nacionalismus*. Praha: Hříbal.
- Gellner, A. (1993). *Národy a nacionalismus*. Praha: Hříbal.
- Glantz, P. (2006). *Vyhnání, České země jako poučná případ*. Litomyšl: Paseka.
- Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum : základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Houžvička, V. (2005). *Návrat sudetské otázky*. Praha: Karolinum.
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Patricius>. (15:50 7.5.2011).
- <http://www.husitstvi.cz/husovo-uceni2.php>. (14:57, 10.5.2011).
- Kastner, Q. (1999). *Osídlování českého pohraničí od Května 1945 (na příkladu vybraných obcí Litoměřicka)*. Ústí nad Labem: Sociologický ústav AV ČR .
- Kocián, J. P. (2005). *České průšvihy, aneb Prohry, krize, skandály a aféry českých dějin let 1848-1989*. Brno: Barrister & Principal.
- kol.autorů. (1995). *Dějiny zemí Koruny české II*. Litomyšl: Paseka.
- Kol.autorů. (2002). *Rozumět dějinám*. Praha: Gallery.
- Kořalka, J. (1996). *Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815-1914*. Praha: Argo.
- Mandler, E. (2001). *Češi i Němci*. Praha: Libri.
- Norberg-Schulz, C. (1994). *Genius Loci*. Praha : Odeon.
- Olivová, V. (2000). *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum.
- Peroutka, F. (1933). *Budování státu. Československá politika v letech popřevratových I. Rok 1918*. Praha: Fr.Borový.
- Příloha č.13 Frank*. (nedatováno).
- Srb, V. (2004). *1000 let obyvatelstva českých zemí* . Praha: Karolinum.

- Strauss, A., & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.
- Švaříček, R., & Šed'ová, K. a. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Vaněk, M. (1996). *Nedalo se tady dýchat*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Winkler, & Zich, P. i. (nedatováno).
- Winkler, & Zich, P. i. (nedatováno).
- Zich, F. (2003). Regionální identita obyvatel v pohraničí. *Sborník příspěvků z konference „Evropská, národní, či regionální identita“* (stránky 11-80). Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR.